

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**БУХОРО ОЗИҚ-ОВҚАТ ВА ЕНГИЛ САНОАТ ТЕХНОЛОГИЯСИ
ИНСТИТУТИ**

**«БИНОЛАР ВА ИНШООТЛАР ҚУРИЛИШИ»
КАФЕДРАСИ**

Қ.Ш. СОДИҚОВ

ТЕМИРБЕТОН КОНСТРУКЦИЯЛАРИ

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

Бухоро-2003 йил

Такризчилар:

т.ф.н.,доцент Низомов Ш.Р.

т.ф.н.,доцент Пулатов А.П.

Маъруза матни Бух ОО ва ЕСТИ ўқув услубий
кенгашида 2003 йил (-баённома)
тасдиқланган.

«Биолар ва иншоотлар қурилиши» кафедраси
йиғилишида 2003 йил 5 майда (9-баённома)
тасдиқлаш учун тавсия этилган.

Аннотация

Ушбу маърузалар матни 5580200 «Биолар ва иншоотлар қурилиши» йўналиши бакалаврлари учун тасдиқланган фан дастури бўйича белгиланган мавзуларни ўз ичига олади. Қурилишда ёппасига ишлатиладиган асосий темирбетон конструкцияларини лойиҳалаш ва ҳисоблаш бўйича асосий маълумотлар келтирилган. Талабаларда темирбетон конструкцияларини лойиҳалаш бўйича кўникмалар ҳосил қилишга қаратилган. Ушбу матндан қурилиш амалиётида фаолият кўрсатаётган муҳандис техник ходимлар ҳам фойдаланишлари мумкин.

МУНДАРИЖА:

1. ЯССИ ТЕМИРБЕТОН ЁПМАЛАР, ЙИЎМА ТЎСИНЛИ ЁПМАЛАР	4
2. ТЎСИНСИМОН ПЛИТАЛИ ҚОВУРЎАЛИ ҚУЙМА ЁПМАЛАР.....	12
3. ИККИ ЙЎНАЛИШДА ИШЛОВЧИ ПЛИТАЛИ ҚУЙМА ҚОВУРЎАЛИ ЁПМАЛАР	17
4. ТЎСИНСИЗ ЁПМАЛАР.....	22
5.БИР ҚАВАТЛИ САНОАТ БИНОЛАРИ.....	25
6. ҚЎНДАЛАНГ РАМАНИНГ СТАТИК ҲИСОБИ	29
7. БИР ҚАВАТЛИ САНОАТ БИНОЛАРИНИНГ ЁПМАЛАР КОНСТРУКЦИЯЛАРИ	35
8. ҚЎП ҚАВАТЛИ БИНОЛАР	39
9. ЮПҚА ДЕВОРЛИ ФАЗОВИЙ ЁПМАЛАР	44

ТЕМИРБЕТОН КОНСТРУКЦИЯЛАРИНИ ЛОЙИЋАЛАШ АСОСЛАРИ

1. ЯССИ ТЕМИРБЕТОН ЁПМАЛАР, ЙИЃМА ТЎСИНЛИ ЁПМАЛАР

Мавзу режаси:

1. Ясси ёпмаларнинг конструктив схемалари.
2. ЙиЃма тўсинли ёпмаларнинг конструктив схемаси.
3. ЙиЃма панелларнинг турлари.
4. ЙиЃма панелларни арматуралаш схемаси.
5. ЙиЃма панелларни ҳисоблаш тартиби.
6. Плитага тоқчасини маҳаллий эгилишга ҳисоблаш.
7. Тўлиқ ва тўлиқсиз каркасли бинолардаги ригелларнинг ҳисобий схемалари.
8. Темирбетон конструкцияларни чекли мувозанат усули билан ҳисоблаш.
9. Ригелни ҳисоблаш тартиби.
10. Ригел ва устун тугуни.

Адабиётлар

1. Асқаров Б.А, Низомов Ш.Р. «Темирбетон ва тош ғишт конструкциялари» Тошкент 2003 й.
2. Попов Н.Н., Забегаев А.В. «Проектирование и расчёт железобетонных и каменных конструкции» Москва 1989г.
3. Ашрабов А.А., Зайцев Ю.В. «Қурилиш конструкциялари» Тошкент 1988й.
4. Байков В.Н., Сигалов Э.Е. «Железобетонные конструкции» Москва 1991 г.
5. ҚМҚ 2.03.01-96 «Бетон ва темирбетон конструкциялари». Тошкент 1998й.

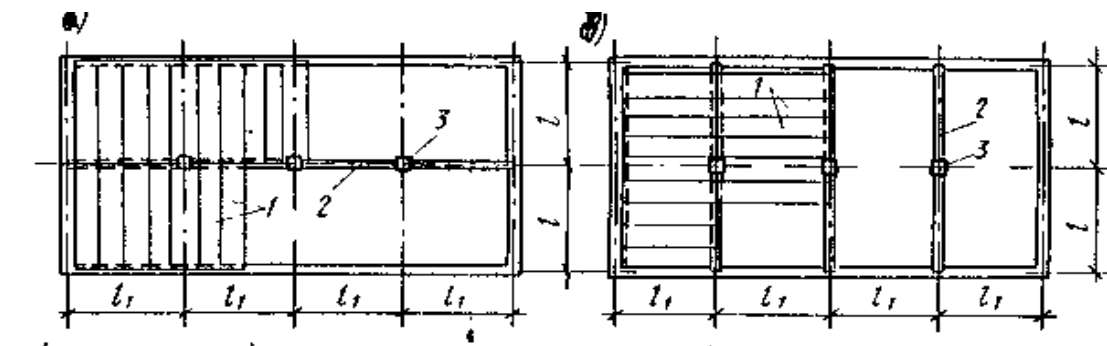
Ясси темирбетонли ёпмалар бинолар ва саноат иншоотлари қурилишида энг кўп тарқалган конструкциялардир. Барча ясси темирбетон ёпмаларни иккита асосий турга бўулиш мумкин: тўсинли ва тўсинсизларга. Тўсинли ёпмалар бир ёки икки йўналишдаги тўсинлар, ҳамда уларга таянган плиталардан иборат бўлади. Тўсинсиз ёпмаларда, тўсинлар бўлмади ва бу ёпмаларнинг плиталари бевосита устунларга таянадилар. Бундай устунларнинг юқори қисми япалоқ конструкция – капителдан иборат бўлади. Барча ёпмалар йиЃма, яхлит (қуйма) ёки йиЃма – яхлит усулларда тайёрланиши мумкин. Ҳозирги пайтда асосан йиЃма ёпмалар ишлатилади, лекин келажакда, жаҳон қурилиш амалиёти кўрсатиб тургандек яхлит (қуйма) конструкцияли ёпмалар ишлатилиши оммавий тус олади.

ЙиЃма тўсинли ёпмалар:

ЙиЃма тўсинли ёпма- плита (панел) ва уни кўтариб турувчи ригел деб аталувчи тўсинлардан иборат бўлади. Ригеллар устунларга ёки деворларга таяниши мумкин. Ёпмани лойиҳалаш, конструктив схемасини тузиш, плита, ригеллар ҳисоби, уларнинг устунлар билан тугунини ҳисоблаш ва конструкциялашни ўз ичига олади.

Ёпмаларнинг конструктив схемасини тузиш

Бунда устунлар тўри, ригелларнинг йўналиши, панеллар (плиталар)нинг тури ва эни танланади. Ригеллар бинога нисбатан бўйлама (1,а-расм) ёки кўндаланг (1,б-расм) йўналишда жойлаштириш мумкин

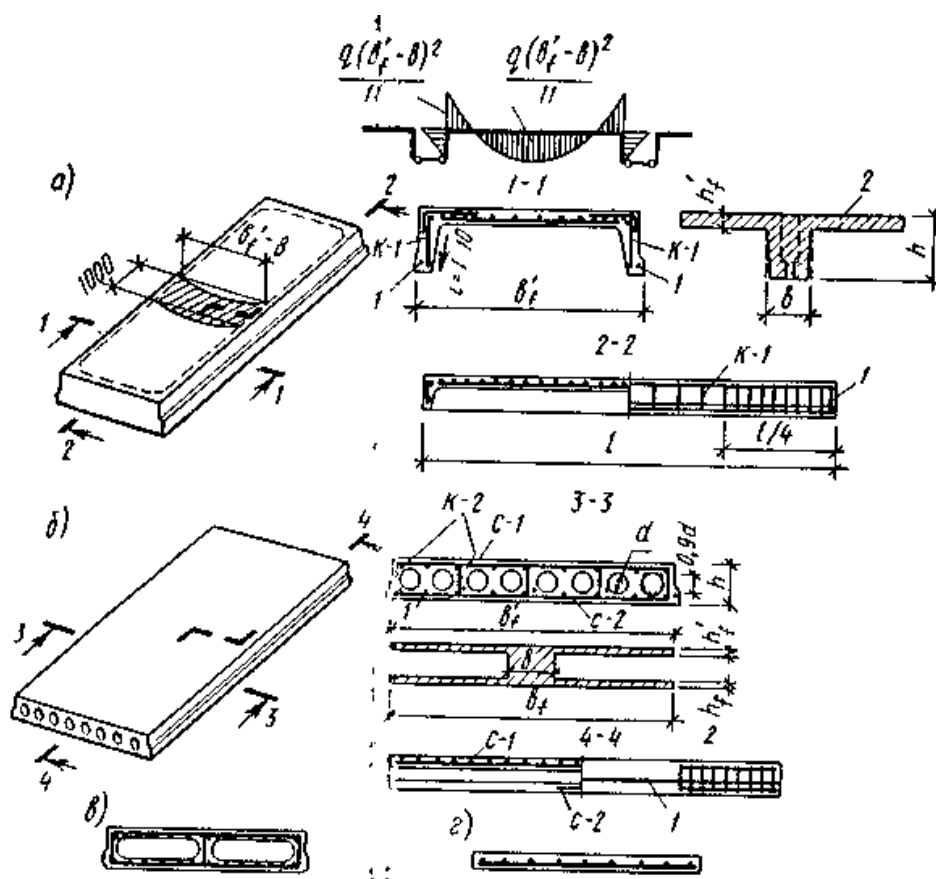
1-расм. Йиғма тўсинли ёпмаларнинг конструктив схемалари.

Кўндаланг ригеллар бинонинг фазовий бикирлигини оширади. Бундай схема, бўйлама деворида катта дерезалар бўлган биноларда қўлланилади, чунки бу ҳолда дереза тепадонларига ёпма панелларидан юк берилмайди. Бўйлама йўналишда жойлашган узун биноларда, монтаж элементлари сони қисқаради, хоналарни ёритиш яхшиланади ва ھ.к.

Ёпманинг конструктив схемасини танлашда, бу ёпманинг бир неча варианты ишлаб чиқилади ва техник иқтисодий кўрсаткичлари бўйича энг тежамлиси қабул қилинади. Ёпмаларда бетоннинг энг кўп сарфи (65% яқини) панелларга тўғри келади. Шунинг учун уларни қай даражада самарали лойиҳаланиши муҳим аҳамият касб этади. Панелларнинг тежамли кесими, чўзиладиган томондан иложи борича кўпроқ бетон олиниб, элементнинг мустаҳкамлиги ва бикирлигини таъминловчи вертикал қовурғаларини сақлаш йўли билан эришилади.

Панелларни ҳисоблаш ва конструкциялаш

Кўндаланг кесими шакли бўйича панеллар қовурғали кўп бўшлиқли ва яхлит кесимли бўладилар. (2-расм)

2-расм. Ёпмаларнинг йиғма панеллари:
1-зўриқтирилган арматура; 2-ҳисобий кесим.

Ковурғали панеллар, аксарият ҳолларда саноат биноларида ишлатилади. Панелларнинг эни 1,0... 1,8 м (0,1 м.дан ўзгариб боради), кесим баландлиги 25... 35 см (2 а-расм) бўлади.

Кўп бўшлиқли панеллар. Шифти силлиқ сиртли бўлгани учун, улар асосан фуқаролик қурилишида ишлатилади. Кўпчилик ҳолларда думалоқ бўшлиқли панеллар учрайди (2 б-расм). Уларнинг эни 1,4... 2,4 м (0,1 м.дан ўзгариб боради), кесими баландлиги 20-40 см бўлади. Материаллар сарфи бўйича энг яхши кўрсаткичларга эга бўлишига қарамай, тухумсимон бўшлиқли панеллар (2 в-расм) охириги пайтларда жуда кам ишлатилади, чунки уларни тайёрлаш технологияси мураккаброқдир.

Яхлит панеллар. Бир қатламли (2 г-расм) ва кўп қатламли бўлиши мумкин, улар юқори иссиқлик ўтказмаслик ва кичик овоз ўтказувчанлик хусусияти сабабли чердакли ёпмаларда ишлатилади.

Панелларнинг эни одатда юк кўтаргич транспорт жиҳозларининг юк кўтариш қобилиятига кўра танланади яъни, уларнинг массаси 1,5; 3; 5т ошмаслиги лозим. Барча турдаги панеллар, статик ҳисоб нуқтаи назаридан текис тарқалган юк билан юкланган бир оралиқли тўсин каби ишлайдилар. Максимал зўриқишлар:

$$M = \frac{ql^2}{8}; Q = \frac{ql_0}{2} \quad (1.1)$$

бу ерда $q = (g + v)b_f^1$ - плитанинг ҳар бир 1 м.га таъсир этувчи тўла юк; g , v - тегишли равишда доимий ва вақтинчалик юклар, кН/м²; b_f^1 - панелнинг эни; l_0 - ҳисобий оралик, таянч реакцияларининг таъсири чизиклари орасидаги масофага тенг бўлади.

Олдиндан зўриқтирилган панелларнинг кесими баландлиги (1/20 ... 1/30) l_0 қабул қилинади.

Тик кесимлар мустаҳкамлиги бўйича ҳисобларда, қовурғали плиталар учун эквивалент тавр кесим, (2 а-расм), кўп бўшликли плиталар учун эса, эквивалент қўштавр кесим киритилади. Кесимнинг ҳисобий эни, барча қовурғалар қалинлигини йиғиндисига тенг қабул қилинади. Қовурғали панелларнинг токчаси маҳаллий эгилишга мустаҳкамлиги бўйича ҳам ҳисобланади. Бунинг учун токчадан (кўндаланг қовурғалар бўлмаган тақдирда) эни 100см га тенг бўлган йўлка фикран ажратиб олинади (2. а-расм) ва у учлари қисман маҳкамланган оралиғи $l = b_f^1 - b$ бўлган тўсин каби,

қиймати $M = \frac{ql^2}{11}$ бўлган таянч ва оралик момент таъсирига ҳисобланади.

Сўнг салқиликлар, ёриқбардошлик ҳисоблари бажарилади ва плитанинг монтаж юкларга мустаҳкамлиги текширилади.

Панелларда В15... В25 синфли бетонлар ва АII, АIII, ВI синфли арматуралар ишлатилади. Тўрлар плиталарнинг токчасида, каркаслар қовурғасида ўрнатилади. Монтаж ҳалқалари АI синфли арматурадан тўртала бурчакда ўрнатилади ва улар асосий арматураларга пайванд қилинади.

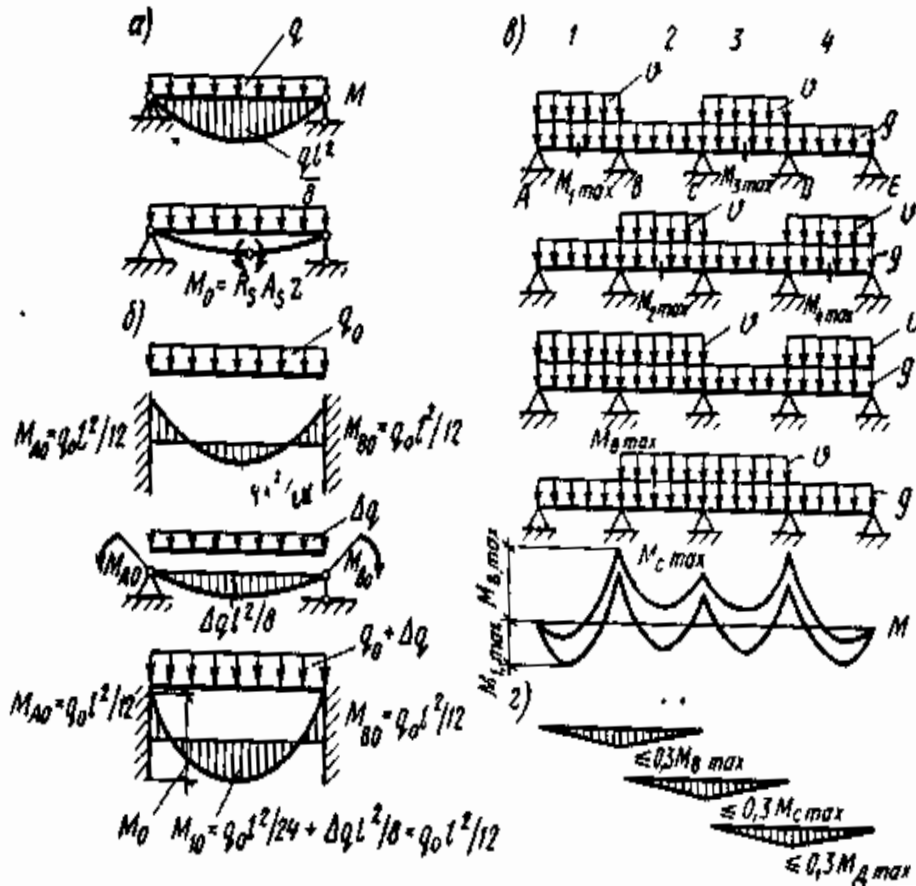
Ригелни ҳисоблаш ва конструкциялаш. Тўлиқ каркасли биноларда, йиғма ёпмаларнинг ригели, раманинг бир элементи каби қаралади. Тўлиқсиз каркасли бетонларда, ригель узлуксиз тўсин каби ҳисобланади (унчалик катта бўлмаган вақтинчалик юкларда, таянч кесимларни бурилишига устунлар қаршилигини ҳисобга олмаслик мумкин).

Ригелларда В15...В30 синфли бетон ишлатилади. Ригеллар кесими икки ёки уч нафар пайвандли каркаслар билан арматураланади.

Темирбетон ригеллар чекли мувозанат усули билан ҳисобланади. Бу усулни моҳияти қуйидагича: хавфли кесимда юкнинг маълум қийматида юмшоқ арматурадаги кучланиш оқувчанлик чегарасига етади ва бу ҳолда катта деформациялар содир бўлади, бу нарсa пластик шарнир деб аталади. Бу кесимдаги ички эгувчи момент доимий бўлади ва унинг қиймати $M = R_s A_s z$ га тенг бўлади. Статик аниқ конструкцияда, масалан эркин таянган бир ораликли тўсинда (3-расм, а) пластик шарнир ҳосил бўлиши билан тўсин қисмларини ўзаро бурилиши бошланади, ёриқлар очилиб, тўсин салқилиги кескин ошиб, тўсин синиб кетади. Статик ноаниқ конструкциялар эса ўзини бошқача тутади. Ораликларда ва таянчларда бир хил арматураланган учлари маҳкамланган ва текис тақсимланган q юк таъсиридаги бир ораликли тўсинни кўриб ўтамиз. Эластик ҳисобдан келиб чиққанидек биринчи иккита пластик шарнир бир вақтнинг ўзида тўсиннинг таянчларида пайдо бўлади (3- расм б). Бу ҳолатни келтириб чиқарувчи юкни

$$q_0 = \frac{12M_{AO}}{l^2}$$

шартидан топиш мумкин.

3-расм. Узлуксиз ригелни ҳисоблшга доир схемалар.

Аммо, бу юк синдирувчи бўла олмайди. Чунки оралик кесимининг мустаҳкамлиги тўла ишлатилмай қолади ва тўсин кўшимча юк кўтариш имкониятига эга бўлади. Тўсин таянчларида доимий момент таъсир этувчи эркин таянган конструкция каби ишлай бошлайди. Ораликдаги арматура кучланиши оқувчанлик чегарасига етгандан сўнг, унинг юк кўтариш қобилияти йўқолади. Конструкцияни чекли мувозанат ҳолатига келтирувчи кўшимча юк қуйидаги шартга кўра топилади:

$$\frac{q_0 l^2}{24} + \frac{\Delta q l^2}{8} = \frac{q_0 l^2}{12} \quad (1,2)$$

бу ердан $\Delta q = \frac{q_0}{3}$, шундай қилиб, чекли мувозанат усули, эластик усулдан фарқли ўлароқ конструкциянинг, юк кўтариш қобилияти улкан захираларини очиб беришга имконият яратади.

Таянчлар ва ораликлардаги моментлар нисбати, таянч ва ораликда қабул қилинган арматура миқдорини белгилаб, пластик шарнирлар ҳосил бўлиш жойларини олдиндан режалаштириш мумкин.

Зўриқишларни қайта тақсимлаш усули бўйича ҳисоблар, эластик усулга кўра арматуралашни соддалаштиришга ва арматура сарфини 20% гача тежаш имкониятини беради.

Ригелни ҳисоби қуйидаги кетма-кетликда бажарилади:

1. Икки – беш оралиқли узлуксиз тўсин кўринишидаги ҳисобий схема ўрнатилади. Ҳисобий оралиқ устунлар ўқи орасидаги масофага тенг қилиб олинади.
2. Доимий (g) ва вақтинчалик (v) юклар ҳисобланади.
3. Сўнг эластик узлуксиз тўсиндагидек доимий ва вақтинчалик юкларнинг турли хил вазиятларида эгувчи момент ва кўндаланг кучлар топилади

$$M = (\alpha g + \beta v) l^2; \quad Q = (\gamma g + \delta v) l \quad (1.3)$$

бу ерда $\alpha, \beta, \gamma, \delta$ -жадваллардан олинadиган коэффициентлар.

Вақтинчалик юклар фақат ток ёки фақат жуфт оралиқларда қўйилганида бу оралиқда максимал моментлар ҳосил бўлади, вақтинчалик юк иккита қўшимча оралиқда ва ундан бир оралиқ ташлаб таъсир этганида таянчларда максимал момент ҳосил бўлади. Олинган M ва Q эпюралари бўйича жамланма эпюралар курилади ва зўриқишларни қайта тақсимлаш амалга оширилади. Пластик шарнирлар таянчларда ҳосил бўлади деб фараз қилинса, тугунлар конструкцияси соддалашиб арматурани тежаш имконияти туғилади.

Бу ҳолда, зўриқишларни қайта тақсимлашда; таянч моменти максимал қийматга эга бўлган юкланишлар момент эпюрасига учбурчакли эпюраларни қўшиш йўли билан бажарилади; бунда учбурчакли эпюранинг энг катта қиймати, эластик ҳисоб билан топилган эгувчи моментнинг 30% дан ошмаслиги лозим.

Бетоннинг ва арматуранинг синфи ва ригел эни қабул қилиниб, устун қирраси бўйича таъсир этувчи моментга M_f кўра унинг эни топилади:

$$h_0 = \sqrt{\frac{M_f}{(\alpha_m b R_b)}} = 1,8 \sqrt{\frac{M_f}{(b R_b)}} \quad (1,4)$$

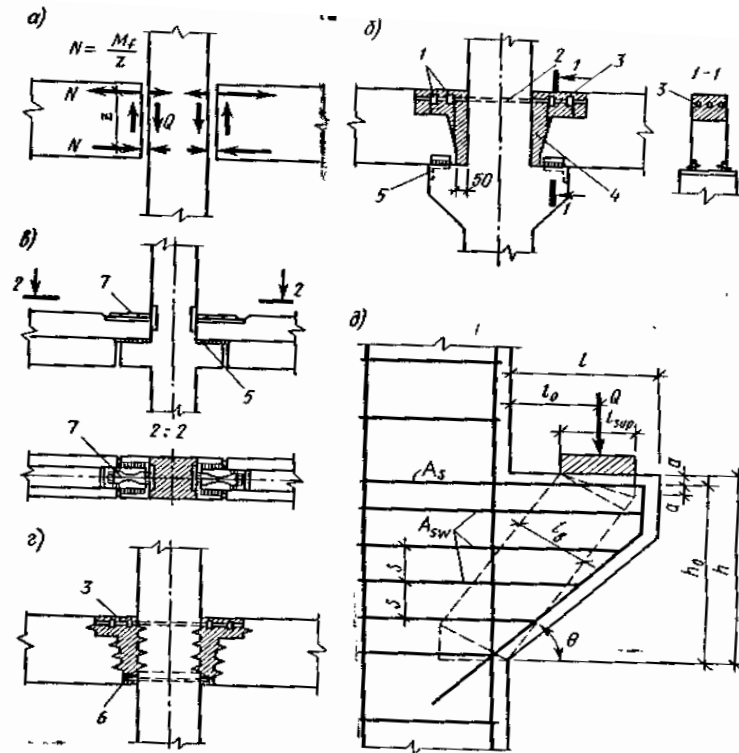
бу ерда $M_f = M - \frac{Qh}{2}$; M -устун ўқи бўйлаб таъсир этувчи момент.

Кесимнинг тўла баландлиги $h = h_0 + a$. Олинган ўлчамлар унификация талабларига кўра яхлитланади. Сўнг, ҳисобий кесимлар – таянч ва оралиқлар учун бўйлама арматура танланади, материаллар эпюраси курилади, тежаш мақсадида кесилган арматуранинг қирқилиш жойлари топилади; қия кесимлар мустаҳкамлиги ҳисоблари бажарилади; иккинчи гуруҳ чекланган ҳолатлар бўйича ва монтаж юкларига ҳисоблар бажарилади.

Ригел билан устун тугунини ҳисоблаш ва лойиҳалаш

Ригелнинг узлуксизлигини ва бинонинг фазовий бикирлигини таъминлаш мақсадида ригел тугуни одатда бикир бажарилади. Тугун эгувчи момент ва кўндаланг кучни қабул қилиши бўйича ҳисобланади. Тугунлар бевосита устуннинг ён қиррасида жойлаштирилади (4-расм). Консолли тугунлар (4, б-расм), монтаж қилишга қулай анча катта зўриқишларни қабул

қилиши мумкин, аммо хоналарнинг ички кўриниши хунуклашади; улар саноат биноларида ишлатилади. Яширилган консолли тугунларда (4, в-расм) ригелнинг таянч қисми конструкцияси мураккаблашади, улар асосан кўп қаватли фуқаролик биноларида ишлатилади консолсиз тугунлар (4, г-расм), ички кўринишга юқори талаблар қўйиладиган саноат биноларида қўлланилади.

4-расм. Ригеллар билан устунлар тугунлари.
1-вертикал пайванд; 2,3-уланма стерженлар; 4-бетон; 5-пайванд чоки; 6-устун детали; 7-балиқ шаклидаги пластина

Тугунда таъсир этувчи эгувчи момент, унинг юқори қисмида чўзувчи ва пастки қисмида сиқувчи кучларни ҳосил қилади (4-расм, а) барча турдаги тугунларда чўзувчи кучлар уланма стерженлари (ёки пластина) томонидан қабул қилинади. Улар ригелларнинг юқори қисмидаги арматураларга ёки ўрнатилган деталга пайванд қилинади. Стерженлар олдиндан устунда кўзда тутилган бўлади ёки устунда маҳсус қўйилган тешиклар орқали ўтказиладилар (4 - расм б, в)

Ригелнинг пастки қисмидаги сиқувчи кучлар бетонланадиган тугунларда бетон орқали, бетонланмайдиган тугунларда ригелнинг пулатли деталлари ва консони пайванд чоки орқали қабул қилинади. Тугунлардаги

чўзувчи куч: $N = \frac{M_f}{z}$, бу ерда z ички жуфт кучларнинг елкаси (4- расм, а).

$$A_s = \frac{N}{R_s} \quad (1,5)$$

$$\text{Таянч консолининг энг кам узунлиги (l)} \quad l = \frac{Q}{(R_b b) + t} \quad (1,6)$$

Бу ерда: Q -ригелнинг таянч босими; b -ригелнинг эни; t -ригел ва устун қирраси орасидаги масофа.

Устун қиррасидаги қисқа консол конструкцияси, юк ва таянч орасидаги қия сиқилган йўлканинг мустаҳкамлигини таъминловчи шартга жавоб бериши лозим.

$$Q \leq 0,8\varphi_{wz}R_b b l_b \sin \theta \leq 3,5R_{bt} b h_0 \quad (1,7)$$

бу ерда $l_b = l_{sup} \sin \theta + 2a \cos \theta$

l_{sup} –юк бериладиган майдонча узунлиги; φ_{wz} -кўндаланг арматуралаш таъсирини ҳисобга олувчи коэффицент; $\varphi_{wz} = 1 + 10\alpha\mu_w$; $\alpha = \frac{E_s}{E_b}$; $\mu_w = \frac{A_{sw}}{bS_w}$

Консолнинг юқори қисмидаги бўйлама арматура, устун қирраси бўйлаб таъсир этувчи эгувчи момент қийматини 25% ошириб ҳисобланади:

$$A_s = \frac{1,25Ql_0}{(R_s \eta h_0)} \quad (1,8)$$

қисқа консоллар, горизонтал ва қия (горизонталга 45° бурчак остида) стерженлар билан арматуралаш тавсия қилинади. Стерженлар қадами $\frac{h}{4}$ ва 150 мм дан ошмаслиги керак.

Назорат саволлари

1. Ясси ёпмалар конструктив схемаси ва тикланиш усулига кўра қандай турларга бўлинади?
2. Йиғма тўсинли ёпманинг конструктив схемасини тузинг.
3. Йиғма панелларнинг турларини (кўндаланг кесим турлари бўйича) ва уларнинг асосий ўлчамларини айтиб беринг.
4. Йиғма панелларни арматуралаш схемасини чизинг ва ҳар қайси арматура вазифасини айтиб беринг.
5. Йиғма панеллар қандай тартибда ҳисобланади?
6. Плита токчасини маҳаллий эгилишга ҳисоби қандай бажарилади?
7. Тўлиқ ва тўлиқсиз каркасли бинолардаги ригелларнинг ҳисобий схемалари.
8. Темирбетон конструкцияларни чекли мувозанат усули билан ҳисоблашнинг устунликлари нимада?
9. Ригел қандай тартибда ҳисобланади?
10. Ригел ва устун тугуни турлари ҳақида гапириб беринг.
11. Қисқа консоллар ҳисоби қандай тартибда бажарилади ?

Таянч сўз ва иборалар

Ясси ёпмалар, йиғма ёпма, йиғма панель, йиғма панелларни ҳисоблаш, плита токчаси, ригеллар, ригелларнинг ҳисобий схемаси, ригел ва устун тугуни, қисқа консоллар, узун консоллар.

2. ТЎСИНСИМОН ПЛИТАЛИ ҚОВУРҒАЛИ ҚУЙМА ЁПМАЛАР

Мавзу режаси:

1. Қуйма тўсинсимон плитали ёпманинг конструктив схемаси.
2. Тўсинсимон (бир йўналиш бўйича ишловчи) плита ва контури бўйлаб таянган (икки йўналиш бўйича ишловчи) плиталар.
3. Тўсинсимон плиталар ҳисоби.
4. Қуйма тўсинсимон плиталарни арматуралаш.
5. Иккинчи даражали тўсиннинг ҳисобий схемаси.
6. Иккинчи даражали тўсинда зўриқишларни аниқлаш.
7. Иккинчи даражали тўсинни ҳисоблаш.
8. Иккинчи даражали тўсинни арматуралаш схемаси.
9. Бош тўсиннинг ҳисобий схемаси.
10. Бош тўсинларни ҳисоблаш ва конструкциялаш хусусиятлари.

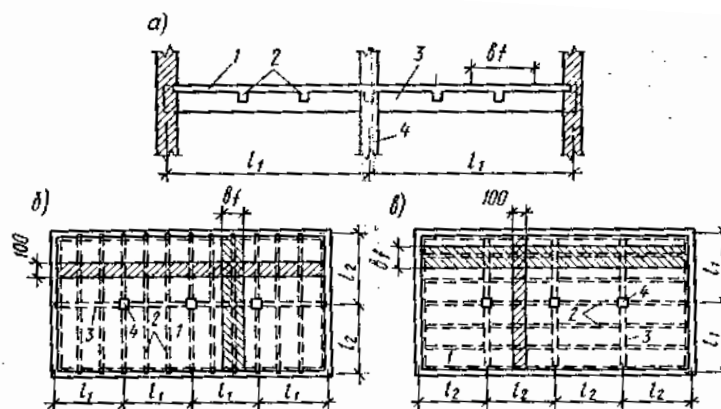
Адабиётлар

1. Асқаров Б.А, Низомов Ш.Р. «Темирбетон ва тош ғишт конструкциялари» Тошкент 2003 й.
2. Попов Н.Н., Забегаев А.В. «Проектирование и расчёт железобетонных и каменных конструкций» Москва 1989г.
3. Ашрабов А.А., Зайцев Ю.В. «Қурилиш конструкциялари» Тошкент 1988й.
4. Байков В.Н., Сигалов Э.Е. «Железобетонные конструкции» Москва 1991 г.
5. ҚМҚ 2.03.01-96 «Бетон ва темирбетон конструкциялари». Тошкент 1998й.

Қуйма қовурғали ёпмалар, плита, иккинчи даражали тўсинлар ва бош тўсинлардан иборат; улар биргаликда бетонланади ва яхлит конструкцияни ҳосил қилади. Плиталар иккинчи даражали тўсинларга, улар эга бош тўсинларга, бош тўсинлар учун таянч бўлиб устунлар ва деворлар хизмат қилади. (5-расм).

Қуйма ёпмани лойиҳалаш – конструктив схемани тузиш, плита, иккинчи даражали ва бош тўсинлар ҳисоби ва уларни конструкциялашни ўз ичига олади.

Конструктив схемани тузишда – устунлар тури ва қадами иккинчи даражали ва бош тўсинлар йўналишини танланади. Бош тўсинлар бинонинг бўйлама деворларига параллел ёки тик йўналишда жойлаштирилади (5-расм б, в) ва уларни оралиғи $l_1=6÷8$ м ни ташкил этади.

Расм.5. Тўсинсимон плитали қовурғали ёпма плиталарнинг конструктив схемалари.
1-плита, 2-иккинчи даражали тўсинлар, 3-бош тўсин, 4-устун.

Биринчи ечим шифтлари яхшироқ ёритилиш эҳтиёжи туғилганида, иккинчи ечим эса, катта деразалар ишлатилганда ва бинонинг кўндаланг йўналишда биқирлигини таъминлаш учун қабул қилиниши мақсадга мувофиқдир. Иккинчи даражали тўсинларнинг оралиғи $l_2 = 5 \dots 7$ м, плиталар учун $1,5 \dots 3$ м ташкил этади. Қуйма плиталарнинг қалинлиги камида: ёпмалар учун – 40 мм, фуқаролик ва саноат биноларнинг қаватлараро ёпмалари учун тегишли равишда 50 ва 60 мм қабул қилинади. Иккинчи даражали тўсинлар кесимининг баландлиги $h = (1/12 \dots 1/20) l_2$, бош тўсинлар $h = (1/8 \dots 1/15) l_1$, тўсинларнинг эни $b = (0,4 \dots 0,5) h$ қабул қилинади. Ёпмалар одатда В15 синфли бетондан бажарилади ва ВрI симли арматура, ҳамда А II, А III синфли стерженли арматура билан арматураланади.

Тўсинсимон плитани ҳисоблаш ва конструкциялаш. Қуйма ёпмалар плиталари икки хил бўлади: тўсинсимон ва контури бўйлаб таянган плиталар. Тўсинсимон (бир йўналиш бўйича ишловчи) плиталарда томонлар нисбати $l_y/l_x > 2$, уларнинг эгрилиги ва эгувчи моментлари кўндаланг йўналиш бўйича бўйлама йўналишдан кўра бир неча марта катта бўлади (6-расм, а). Шунинг учун бўйлама йўналишдаги эгилиш назарга олинмайди. Контури бўйлаб таянган (икки йўналиш бўйича ишловчи) плиталарда иккала йўналишдаги эгилиш ҳисобга олиниши лозим. Қовурғали ёпмаларда кўпчилик ҳолларда тўсинсимон плиталар учрайди. Бундай плиталарни ҳисоблаш учун эни 1 м бўлган йўлка (5-расм, б) ажратиб олинади ва у узлуксиз тўсин каби ҳисобланади.

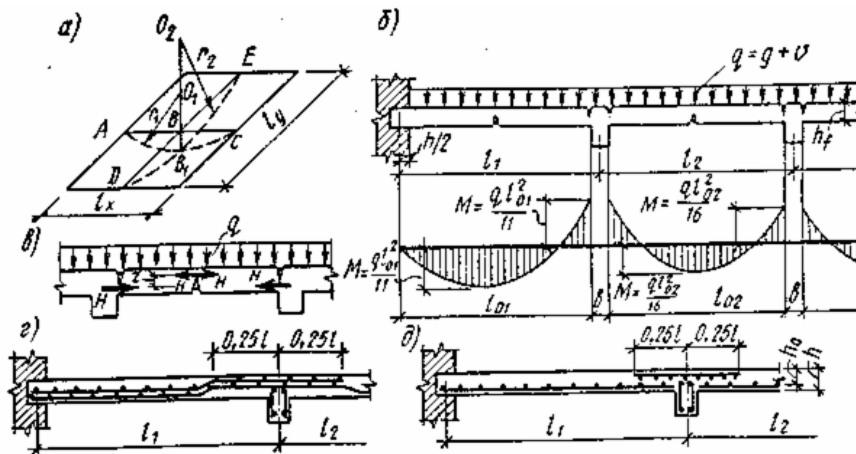
Плиталар зўриқишларни қайта тақсимланишини назарда тутиб ҳисобланади, бу мақсадларда конструкциялашни соддалаштириш учун эгувчи моментлар қуйидагича қабул қилинади (6 - расм):

Биринчи ораликдаги ва биринчи оралик таянчдаги момент

$$M = \frac{q l_0^2}{11} \quad (2.1)$$

ўрта таянчлардаги ва ўрта ораликлардаги момент

$$M = \frac{ql_0^2}{16} \quad (2.2)$$

6-расм. Куйма тўсинсимон плиталарнинг ҳисобий схемаси ва арматуралаш.

Ўрта ораликларнинг ҳисобий қиймати, иккинчи даражали тўсинлар қирралари орасидаги масофага тенг $l_{02} = l_2 - b$, четки ораликлар учун эса (плитанинг бир учи деворга эркин таянган ҳолларда) – тўсин қирраси билан девордаги таянч майдончасини ўртасигача бўлган масофага $l_{01} = l_1 - 0,5 b$ тенг қилиб қабул этилади.

Контури бўйлаб тўсинлар билан ҳошияланган тўсинсимон плиталарда, таянч кесимларнинг горизонтал силжишига, тўсинларнинг биқирлиги туфайли пайдо бўлган горизонтал куч H қаршилик кўрсатади ва плитанинг юк кўтариш қобилиятини оширади. Бу ҳодиса ўрта ораликлар ва ўрта таянчлардаги моментларни 20 % га камайтириш йўли билан ҳисобга олинади. Ҳисобий кесимлардаги арматуранинг юзаси, эни 100 см ва баландлиги h'_f бўлган тўғри тўртбурчак кесимли якка арматурали элементлардагидек аниқланади.

Плиталар қия кесимлар бўйича ҳисобланмайди, чунки уларда деярли қия ёриқлар ҳосил бўлмайди. Кўп ораликли плиталар, одатда, ўрама турлар билан арматураланади. Бунда қалинлиги $h'_f = 6...10$ см бўлган плиталар (бўйлама арматурали ($d \leq 5$ мм) ўрама турлар билан) узлуксиз арматурали (6-расм) қалинлиги $h'_f > 10$ см плиталар учун кўндаланг ишчи арматурали ўрама турлар билан алоҳида арматуралаш (6-расм, д) қўлланилади. Узлуксиз

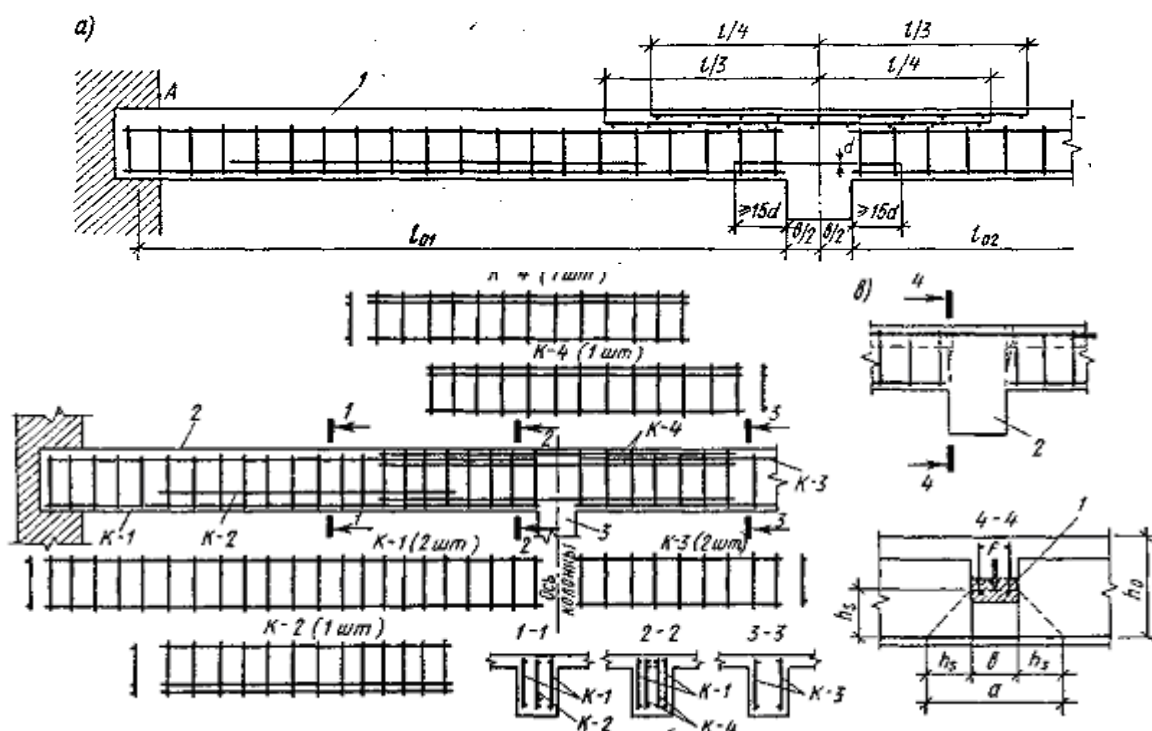
арматуралашда юзаси A_s бўлган асосий арматура $\frac{ql_{02}^2}{16}$ моментга кўра танланади, биринчи оралик ва биринчи оралик таянчларда эса $\Delta M = \frac{ql_{01}^2}{11} - \frac{ql_{02}^2}{16}$ моментга кўра, қўшимча арматура (ΔA_s) ўрнатилади.

Баъзи ҳолларда плиталар тўқима турлар ёки алоҳида арматуралар билан арматураланиши мумкин.

Иккинчи даражали тўсинларни ҳисоблаш ва конструкциялаш.

Иккинчи даражали тўсинлар, бош тўсинларга ва ташки деворларга таянган узлуксиз конструкциялар каби ҳисобланадилар. Тўсин плитанинг эни b_t бўлган тасмаси оркали бериладиган текис тақсимланган юк $(g_1 + v)$ ва тўсиннинг ў оғирлиги g_2 билан йиғиндиси $q = (g_1 + v) b_t' + g_2$ таъсирида ҳисобланади.

Тенг ораликли ёки бир-биридан 20 % гача фарқ қилувчи ораликли тўсинларда эгувчи моментлар, зўриқишларни қайта тақсимланиши инобатга олиниб қуйидаги формулалар ёрдамида топилади: биринчи ораликда $M_1 = ql_{01}^2/11$, биринчи оралик таянчда $M_B = ql_{02}^2/14$, қолган ораликлар ва таянчларда $M = ql_{02}^2/16$, бу ерда l_{01} – иккинчи тўсиннинг ҳисобий оралиғи – бош тўсинлар қирраси орасидаги масофага, агар тўсин ташки деворга таянган бўлса, бош тўсин қирраси билан девордаги таянч ўқи орасидаги масофага тенг этиб қабул қилинади (7 – расм, а).

7-расм. Иккинчи даражали ва бош тўсинларни конструкциялаш:
1-иккинчи даражали тўсин, 2-бош тўсин, 3-устун.

Ораликлардаги манфий моментларни аниқлаш ва арматурани иккинчи даражали тўсин бўйлаб тежамли жойлаштириш мақсадида моментларни йиғинди (ўровчи) эпюрасини қуриш тавсия этилади. Кесимининг ўлчамлари биринчи оралик таянчдаги моментга кўра, $\xi = 0,35$ қабул қилиниб (оптимал арматуралаш шартига кўра) аниқлаштирилади: $h_0 = 1,8 \sqrt{M_B / (R_b b)}$. Сўнг ўлчамлар унификацияланади ва ҳисобий кесимлар учун ораликларда – тавр кесимдагидек, таянчларда эни b бўлган тўртбурчак кесимлардагидек бўйлама арматуранинг юзаси ҳисобланади. Ўрта ораликлар манфий момент таъсирига тўртбурчак кесимлардек ҳисобланади. Кўндаланг кесим ҳисоби учта қия кесим учун бажарилади: чекка таянч $Q_A = 0,4 ql_{0i}$ бўйича; биринчи оралик таянч чап $Q_{B1} = 0,6 ql_{0i}$ бўйича ва ўнг $Q_{B2} = 0,5 ql_{02}$ бўйича.

Иккинчи даражали тўсинлар, ораликларда пайванд каркаслар билан арматураланади. Улар бош тўсинлар қиррасига етказилади ва кейинги ораликлардаги каркаслар билан диаметри $d_1 > 0,5d$ бўлган улама стерженлар билан бириктирилади, бу арматуралар ҳар қайси оралик томонга тўсинлар қиррасидан $15d$ масофага узатилиши лозим. Тўсинлар оралик таянчларда эни $b = 400-600$ мм бўлган энсиз турлар ёки бош тўсинлар устидан тушаладиган кўндаланг ишчи арматурали энли пайванд турлар билан арматураланади. Агар иккита тур ишлатиладиган бўлса, арматурани тежаш мақсадида, улар бир-бирига нисбатан силжитилади (7- расм, а).

Бош тўсинни ҳисоблаш ва конструкциялаш

Бош тўсинларга, иккинчи даражали тўсинларнинг таянч реакцияларига тенг бўлган нуқтавий доимий ва вақтинчалик юклар берилади. Бундан ташқари бош тўсиннинг ўз оғирлиги ҳам ҳисобга олинади, ҳисоблар енгиллаштириш мақсадида иккинчи даражали тўсинлар таянган жойларга қўйилган, иккинчи даражали тўсинлар орасида жойлашган бош тўсиннинг оғирлигига тенг бўлган нуқтавий кучларга келтириш рухсат этилади.

Қуйма қовурғали ёпманинг бош тўсини нуқтавий кучлар билан юкланган узлуксиз тўсин каби ҳисобланади. Эгувчи моментлар ва кўндаланг кучлар, зўриқишларни қайта тақсимланиши инobatга олиниб, чекли мувозанат усули қўлланиб топилади (3-расмга қаранг).

Бош тўсиннинг ўлчамлари, устун қирраси бўйлаб таъсир этувчи момент бўйича аниқлаштирилади: $h_0 = 1,8\sqrt{M_f / (R_b b)}$; $h = h_0 + a$; $a = 6-8$ см, чунки бош тўсинлар устида плита ва иккинчи даражали тўсинларнинг турлари жойлашган бўлади. Бош тўсиннинг ҳисобий кесими – ораликларда тавр шаклида, таянчларда тўртбурчак шаклида қабул қилинади. Ораликларда бош тўсинлар 2...3 дондан ясси каркаслар билан арматураланади. (7-расм). Бош тўсинлар таянчларда ишчи арматураси юқорида жойлашган иккита мустақил каркаслар билан арматураланади. Арматура сарфини тежаш мақсадида, арматураларни қирқиш жойлари, материаллар эпюрасига кўра топилади.

Иккинчи даражали тўсинлардан, бош тўсинга бериладиган таянч реакцияси, уларнинг сиқилган қисмлари орқали ўтказилади (7- расм в). Бу юк бош тўсиннинг кўндаланг арматураси орқали қабул қилинади, зарур бўлса қўшимча турлар ўрнатилади. Таянч реакцияларни қабул этувчи кўндаланг арматура зарур бўлган зона узунлиги: $a = 2h_s + b$ ифода бўйича топилади.

Талаб қилинадиган ишчи арматуранинг юзаси қуйидаги формула бўйича топилади:

$$\Sigma A_{Sw} = F(1-h_s/h_0) R_{Sw} \quad (2.3)$$

бу ерда:

F – иккинчи даражали тўсиннинг таянч реакцияси;

h_0 – бош тўсиннинг ишчи баландлиги.

Назорат саволлари

1. Қуйма тўсинсимон плитали ёпманинг конструктив схемасини чизинг.

2. Тўсинсимон (бир йўналиш бўйича ишловчи) плита ва контури бўйлаб таянган (икки йўналиш бўйича ишловчи) плиталарнинг ишлари нима билан фарқ қилади?
3. Тўсинсимон плиталар қандай ҳисобланади?
4. Қўйма тўсинсимон плиталарни арматуралаш схемаларини кўрсатинг.
5. Иккинчи даражали тўсиннинг ҳисобий схемасини чизиб беринг.
6. Иккинчи даражали тўсинда зўриқишлар қандай аниқланади?
7. Иккинчи даражали тўсиннинг таянч ва оралиқлардаги кесимлари қандай ҳисобланади?
8. Иккинчи даражали тўсинни арматуралаш схемасини чизинг ва ҳар қайси арматуранинг вазифасини тушунтириб беринг.
9. Бош тўсиннинг ҳисобий схемасини чизиб беринг.
10. Бош тўсинларни ҳисоблаш ва конструкциялаш хусусиятлари нимада?

Таянч сўз ва иборалар

Тўсинсимон плитали ёпма, тўсинсимон плита, қўйма тўсинсимон плиталарни ҳисоблаш, иккинчи даражали тўсин, бош тўсин. Тўсинларни арматуралаш.

3. ИККИ ЙЎНАЛИШДА ИШЛОВЧИ ПЛИТАЛИ ҚЎЙМА ҚОВУРҒАЛИ ЁПМАЛАР

Мавзу режаси:

1. Икки йўналишда (контури бўйлаб) таянган плиталар турлари.
2. Икки йўналишда (контури бўйлаб) таянган плиталарни конструкциялаш.
3. Икки йўналишда (контури бўйлаб) таянган плиталарни ҳисоблаш усуллари.
4. Икки йўналишда (контури бўйлаб) таянган плиталарни чекли мувозанат усули билан ҳисоблаш.
5. Икки йўналишда (контури бўйлаб) таянган плитали ёпмалар тўсинларини ҳисоблаш.

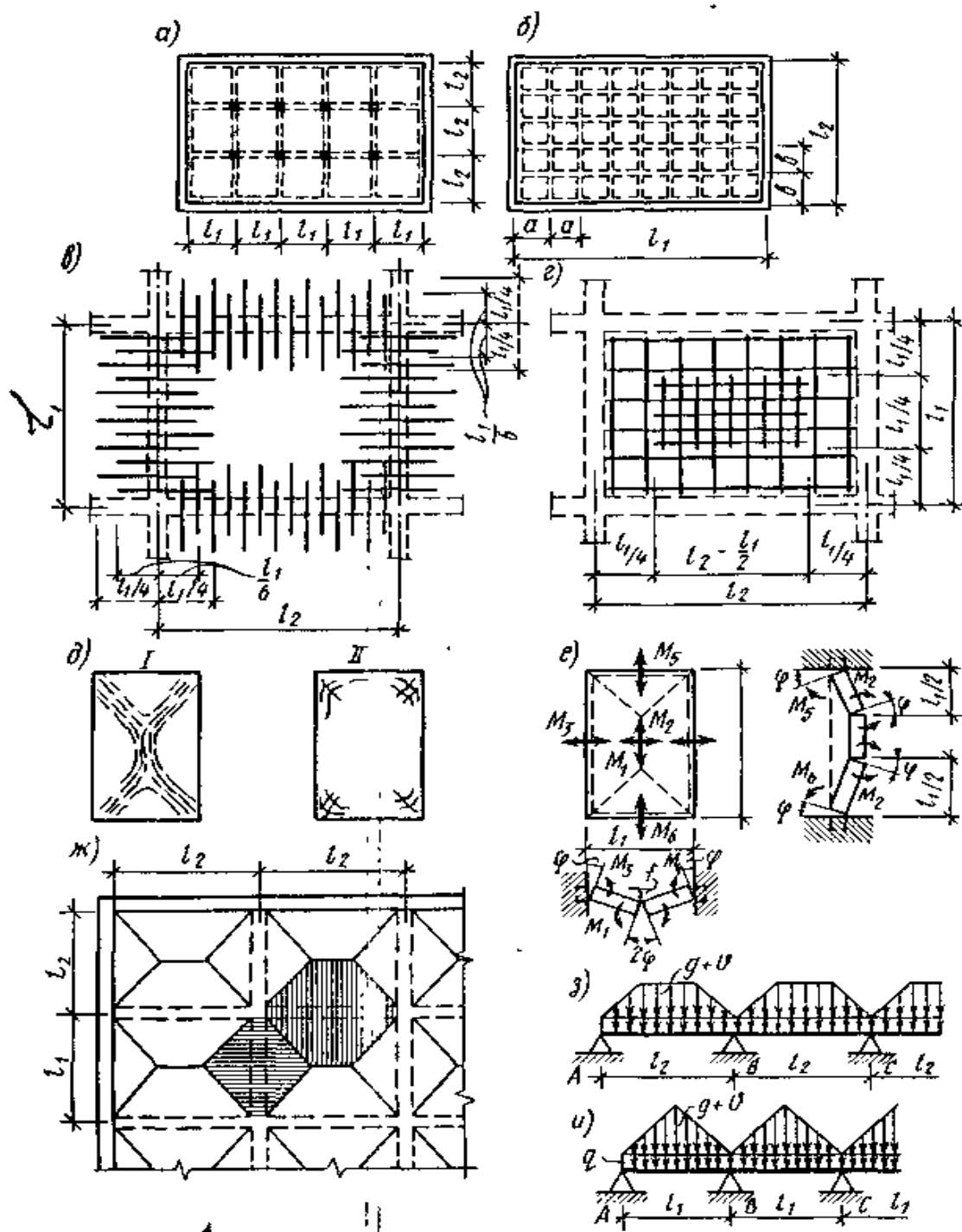
Адабиётлар

1. Асқаров Б.А., Низомов Ш.Р. «Темирбетон ва тош ғишт конструкциялари» Тошкент 2003 й.
2. Попов Н.Н., Забегаев А.В. «Проектирование и расчёт железобетонных и каменных конструкции» Москва 1989г.
3. Ашрабов А.А., Зайцев Ю.В. «Қурилиш конструкциялари» Тошкент 1988й.
4. Байков В.Н., Сигалов Э.Е. «Железобетонные конструкции» Москва 1991 г.
5. ҚМҚ 2.03.01-96 «Бетон ва темирбетон конструкциялари». Тошкент 1998й.

Контури бўйлаб таянган (икки йўналишда ишловчи) қўйма қовурғали ёпмаларнинг икки хил тури мавжуд. Уларнинг биринчи турида, тўсинлар, қадами 4...6 м бўлган устунлар ўқи бўйлаб жойлаштирилади (8- расм а). Тўсинларнинг қўндаланг кесимлари баландлиги бир хил бўлади. Плиталарда томонлар нисбати 1...1,5 ни ташкил этади. Кессонлар деб аталадиган

ёпмаларнинг иккинчи тури тўсинларнинг зичроқ жойлашганлиги, устунларнинг йўқлиги ва 2 м ошмайдиган кичик ўлчамли плиталари билан фарқ қиладилар. Контури бўйлаб таянган (икки йўналишда ишловчи) плитали ёпмалар, тўсинсимон плитали ёпмалардан кўра иқтисодий жиҳатидан паст кўрсаткичга эга, аммо эстетик кўриниши анча яхши бўлгани сабабли жамоатчилик бинолари ёпмаларида ишлатилади.

Контури бўйлаб таянган плиталар, икки йўналишда ишлайди, улар ораликларда пастки қисмида, таянчлар юқори қисмида тўшаладиган пайванд турлар билан арматураланади. Плиталарнинг оралиғи 2,5 м ошиганида, алоҳида арматуралаш қўлланилади. Пастки қисмидаги арматура, ишчи арматурасининг юзаси бир хил бўлган иккита тур ёрдамида бажарилади. Арматурани тежаш мақсадида битта тур таянчгача етказилади. Иккинчиси эса ораликни ўрта қисмида жойлаштирилади. Бу турдан таянчгача бўлган масофа плита тўсинга туташган ҳолда $\frac{1}{4} l_1$ га (8-расм, з) ёки плита эркин таянган ҳолда $\frac{1}{8} l_1$ га тенг қабул қилинади. Плитанинг юқори қисмидаги арматура, ишчи арматураси тўсинга тик йўналишда жойлашган ва ораликқа навбат билан $\frac{1}{4} l_1$ ва $\frac{1}{8} l_1$ масофага узатиладиган стерженли турлар билан арматураланади (8 а-расм).

8-расм. Контуры бўйлаб таянган (икки йўналишда ишловчи) плитали қуйма қовурғали ёпмалар

Контуры бўйлаб таянган плиталарни ҳисоблаш учун иккита усул мавжуд: эластик босқич бўйича ва чекли мувозанат бўйича. Эластик босқич бўйича ҳисоб, ёриқлар ҳосил бўлиши рухсат этилмайдиган плиталар учун бажарилади. контури бўйлаб таянган плиталарнинг аниқ ҳисоби эластиклик назариясининг етарли даражада мураккаб масалалар сирасига кирази.

Плиталарни эластик босқич бўйича амалий ҳисобларнинг тақрибий усуллари мавжуд бўлиб, улар плитадаги зўриқишларни турли хил чегаравий шартларда тайёр жадваллар ёрдамида топиш имкониятини беради.

Ёриқлар билан ишлайдиган плиталарни ҳисоби, чекли мувозанат усули ёрдамида бажарилади. бу методни қўллаш учун конструкциянинг синиш (ёрилиш) чизиклари маълум бўлиши керак. Тажрибаларда ўрнатилганидек, мустаҳкамлиги бўйича чекли ҳолатда плитада қатор чизикли пластик шарнирлар: таянчларда юқорида тўсинлар бўйлаб, ораликларда эса пастдан плита учларининг биссектрисаси ва ўрта қисмида плитанинг узун томони бўйлаб ҳосил бўлади (8-расм, *д*). Шундан келиб чиққан ҳолда, плита синиш чизиги бўйича бир-бири билан пластик шарнир билан бирланган бикир дисклар тизими сифатида қаралади. Пластик шарнирдаги моментнинг қиймати ишчи арматура кесим юзаси A_s га боғлиқ бўлади ва қуйидаги формула бўйича топилади:

$$M = R_s A_s z_s \quad (3.1)$$

Умумий ҳолда, ёпма плитасининг ҳар қайси панелига 6 та эгувчи момент таъсир этади: иккита оралик моменти M_1 ва M_2 ва тўртта таянч моменти M_3, M_4, M_5, M_6 (8- расм, *е*).

Плита мувозанатини етарли ва зарурий шарти, ички ва ташқи кучларнинг мумкин бўлган кучишларда бажарган ишларнинг тенглиги ҳисобланади.

Чекли мувозанат ҳолатида плита юк (q) остида эгилади ва унинг ясси (текис) сирти баландлиги плитанинг салқилигига (f) тенг бўлган пирамида сиртига айланади. Пирамида сиртларнинг бурилиши бурчаги

$$\varphi \approx \operatorname{tg} \varphi = \frac{2f}{l_1} \quad f = \frac{\phi l_1}{2} \quad (3.2)$$

Ташқи юк, плита сиртининг эгилиши натижасида кучади ва A_q - ишини бажаради:

$$A_q = qV; \quad V = fl_1 (3l_2 - l_1) / 6 \quad (3.3)$$

$$A_q = q fl_1 (3l_2 - l_1) / 6 \quad (3.4)$$

Ички кучлар – эгувчи моментларни бажарган ишлари

$$A_M = \sum M \varphi l = (2M_1 \varphi + M_3 \varphi + M_4 \varphi) l_2 + (2M_2 \varphi + M_5 \varphi + M_6 \varphi) l_1 \quad (3.5)$$

Ички ва ташқи кучлари ишининг тенглиги шартидан фойдаланиб

$$ql_1^2 (3l_2 - l_1) / 12 = (2M_1 + M_3 + M_4) l_2 + (2M_2 + M_5 + M_6) l_1 \quad (3.6)$$

Олинган формулада олти номуаълум момент бор, уларнинг ўзаро нисбатини қуйидагича қабул қилиб, қолганлари топилади.

l_1/l_2	M_2/M_1	$M_3/M_1; M_4/M_1$	$M_5/M_1; M_6/M_1$
1-1,5	0,2-1	1,3-2,5	1,3-2,5
1,5-2	0,15-0,5	1-2	0,2-0,75

Контури бўйлаб таянган (икки йўналишда ишловчи) плиталар, таъсир этувчи юкларни тегишли юклар майдончаларига кўра, тўсинларга узатадилар 8 - расм *ж*). Тўсинлар оддий узлуксиз тўсинлар каби, зўриқишларни қайта

тақсимланиши инобатга олиниб, ҳисобланади. бунда ҳисобий ораликлар устунлар қирралари орасидаги масофага, чекка ораликларда эса - устун қирраси билан девордаги таянч ўқи орасидаги масофага тенг қилиб қабул этилади.

Биринчи ораликдаги ва биринчи оралик таянчдаги эгувчи момент

$$M = 0,7 M_0 + ql^2/11 \quad (3.7)$$

Ўрта таянч ва ўрта ораликларда

$$M = 0,5 M_0 + ql^2/16 \quad (3.8)$$

бу ерда:

M_0 – эркин таянган тўсиндаги момент;

Учбурчакли юкларда (8 -расм и)

$$M_0 = (g+v)l_1^2/12 \quad (3.9)$$

Трапецидал юкларда (8 - расм з)

$$M_0 = (g+v)l_1 (3l_2^2 - l_1^2) / 24 \quad (3.10)$$

бу ерда:

$(g+v)$ - плитанинг 1 м^2 таъсир этувчи ҳисобий доимий ва вақтинчалик юклар.

Бундай тўсинлардаги кўндаланг кучлар қуйидаги ифодалар бўйича аниқланади:

$$\begin{aligned} Q_A &= 0,5 Q_0 - M_B / l; & Q_{B,l} &= 0,5 Q_0 - M_B / l; \\ Q_{B,r} &= Q_C = 0,5 Q_0 \end{aligned} \quad (3.11)$$

бу ерда:

Q_0 – эркин таянган тўсиндаги кўндаланг куч.

Бўйлама арматуранинг кесим юзаси ораликлар учун тавр кесимларидек, таянчлар учун эса - тўртбурчаклардагидек топилади. Тўсинлар ораликларда ҳам, таянчларда ҳам пайванд каркаслар билан арматураланади.

Назорат саволлари:

1. Контури бўйлаб таянган плиталарнинг қандай турлари бор?
2. Контури бўйлаб таянган плиталар қандай конструкцияланади ?
3. Контури бўйлаб таянган плиталар қандай арматураланади?
4. Контури бўйлаб таянган плиталар қандай усуллар билан ҳисобланади?
5. Контури бўйлаб таянган плиталар чекли мувозанат усули билан қандай ҳисобланади?
6. Контури бўйлаб таянган плитали ёпмаларда тўсинлар қандай ҳисобланади?

Таянч сўз ва иборалар

Контур бўйлаб таянган (иккинчи йўналишда ишловчи) плитали қуйма қовурғали ёпмалар. Икки йўналишда ишловчи плита, қуйма қовурғали ёпма, эластик усул, чекли мувозанат усули, тўсинлар ҳисоби, арматуралаш.

4. ТЎСИНСИЗ ЁПМАЛАР

Мавзу режаси:

1. Тўсинсиз ёпмаларнинг афзалликлари.
2. Йиғма тўсинсиз ёпмаларнинг конструкцияси.
3. Йиғма тўсинсиз ёпмаларни ҳисоблаш.
4. Қуйма тўсинсиз ёпмалар конструкцияси арматуралаш схемаси.
5. Қуйма тўсинсиз ёпмалар ҳисоби.

Адабиётлар

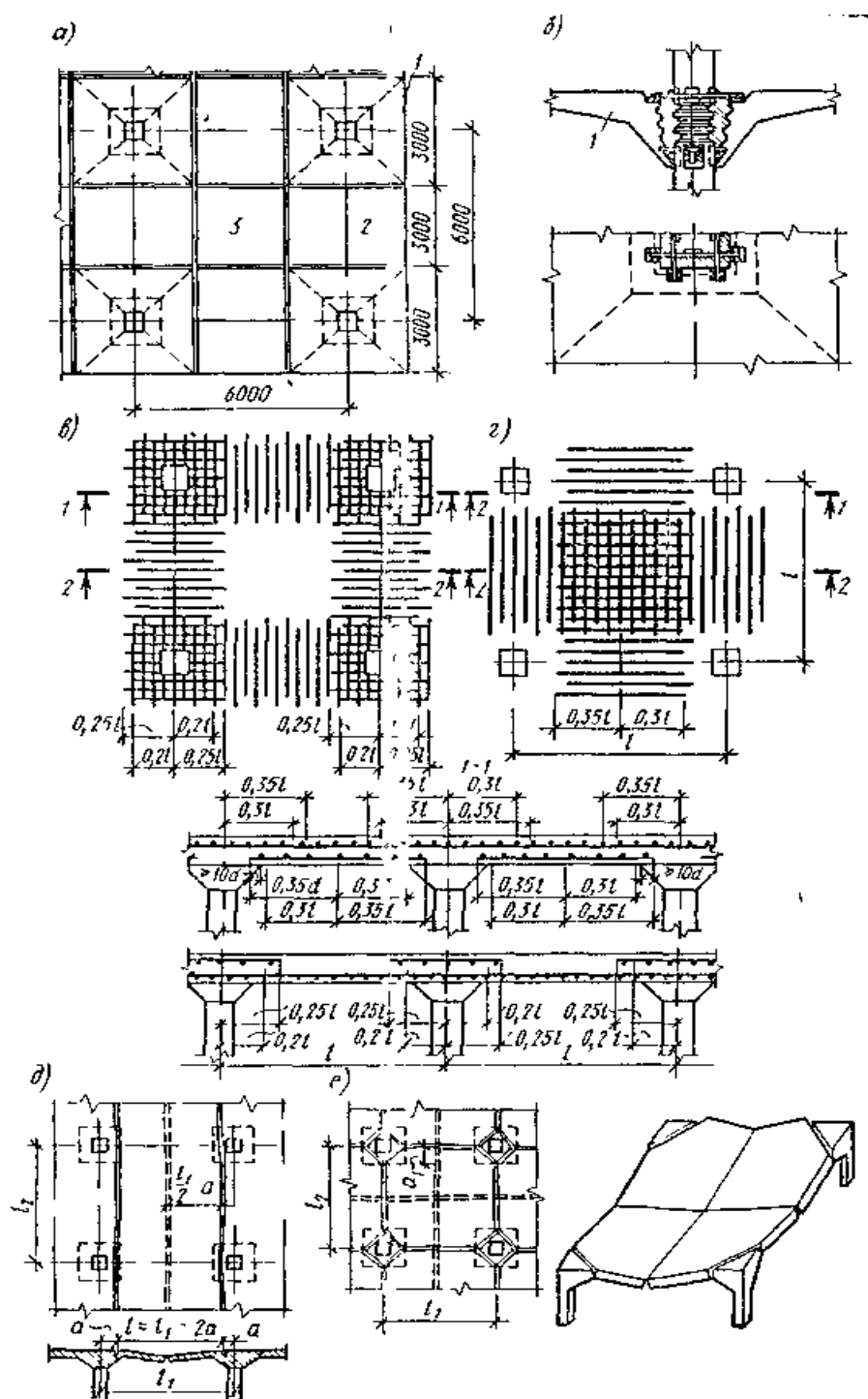
1. Асқаров Б.А, Низомов Ш.Р. «Темирбетон ва тош гишт конструкциялари» Тошкент 2003 й.
2. Попов Н.Н., Забегаев А.В. «Проектирование и расчёт железобетонных и каменных конструкций» Москва 1989г.
3. Ашрабов А.А., Зайцев Ю.В. «Қурилиш конструкциялари» Тошкент 1988й.
4. Байков В.Н., Сигалов Э.Е. «Железобетонные конструкции» Москва 1991 г.
5. КМК 2.03.01-96 «Бетон ва темирбетон конструкциялари». Тошкент 1998й.

Тўсинсиз ёпмаларда плиталар бевосита устунларнинг капителларига таянадилар (9-расм а,б). Капителлар ёпма билан устуннинг биқир маҳкамланишини ва плитани ўпирилмаслигини таъминлайди. Бундай ёпмаларда бўртиб чиққан қирралар йўқлиги туфайли, хоналарнинг ҳажми тўлиқроқ фойдаланилади, бинонинг қурилиш баландлиги камаяди, хоналарни ёритилганлиги ва шамолланиши яхшиланади. Шунинг учун тўсинсиз ёпмалар кўп қаватли омборларда, совуқхоналарда, гаражларда кенг қўлланилади. Улар катта вақтинчалик юқлар ($v > 10 \text{ км/м}^2$) таъсир этадиган ва квадрат турли биноларда тежамлироқ бўлади.

Тўсинсиз ёпмалар қуйма (яхлит) ва йиғма бўлишлари мумкин.

Йиғма тўсинсиз ёпмалар. Бу ёпмалар, устунлар тури 6х6, 6х9, 9х9 м бўлган биноларда ишлатилади. Улар капителлардан, устунусти ва оралик панелларидан иборат. Панеллар капител билан беркитилган деталларининг пайванди ёрдамида маҳкамланади ва узлуксиз конструкцияга айланиб қолади. Ораликдаги плита контури бўйлаб таянган плитага ўхшаб ишлайди. Қаватларни кўтариш усулида тикланадиган капителсиз ёпмалар ҳам йиғма тўсинсиз ёпмалар сирасига киради.

Қуйма тўсинсиз ёпмалар. Капител орқали устунга таянган силлиқ плитадан иборат. Плитанинг қалинлиги биқирлик шартидан $h=(1/32 \dots 1/35) l_2$ тайинланади, бу ерда l_2 – плитанинг катта оралиғи ўлчами.

9-расм. Тўсинсиз ёпмалар.
1-капител, 2-устунусти плитаси, 3-оралик плитаси

Қуйма тўсинсиз ёпмалар ўрама ёки ясси турлар билан арматураланади. Турлар устунлар устида ва ораликларда тўшалади, чунончи устунлар устида юқорида икки йўналишда ва ораликдаги плитада пастда икки йўналишда тушалади. Устунусти ва оралик тасмаларнинг кесишувларида плитанинг пастки қисмида ҳам (9-расм, *з*), юқори қисмида ҳам (9-расм, *в*) ишчи арматура ўрнатилиши лозим. капителлар конструктив равишда арматураланади, бурчакларида диаметри 8...100 мм бўлган стерженлар ўрнатилади ва улар горизонтал хомутлар билан ўралади.

Капителнинг ўлчамлари ва шакли плитанинг капител периметри бўйлаб ўпирилмаслик (тешилмаслик) шартидан фойдаланиб танланади:

$$Q \leq R_{bt} b_m h_0 \quad (4.1)$$

Бу ерда

b_m – ўпирилиш пирамидасининг ўртача периметри.

Тўсинсиз ёпмалар чекли мувозанат усули бўйича ҳисобланади.

Тажрибалар кўрсатишича, тўсинсиз ёпмалар учун хавфли (ҳисобий) юкланишлар қуйидагилар бўлади: а) оралик ташлаб юкланган тасмали юк, б) бутун майдон бўйлаб қўйилган яхлит юк. Бу юкланишларда икки хил схемадаги чизикли пластиклик шарнирлар ҳосил бўлади.

Тасмали юкланишда ёпмада учта чизикли пластиклик шарнири ҳосил бўлади (9, д). Иккита юқоридагиси устун ўқидан $a=(0,08...0,12) l_1$ масофада жойлашган бўлса, пасткиси - ораликнинг ўртасида жойлашган бўлади. l_2 оралик бўйича пастки ва юқоридаги пластиклик шарнири қабул қилувчи эгувчи момент

$$M_1 = R_s A_{s1} z_1; \quad M_2 = R_s A_{s2} z_2 \quad (4.2)$$

бу ерда :

z_1 ва z_2 - ички жуфт кучларнинг таянчдаги ва ораликдаги елкаси.

Иккала таянч кесими бир хил арматураланганида (3.3) шартидан фойдаланиб қуйидагини оламир:

$$(g+v) l_2 (l_1-2a)^2 / 8 = R_s (A_{s1} z_1 + A_{s2} z_2) \quad (4.3)$$

бу ерда:

$A_{s1}(A_{s2})$ – таянч (оралик) кесимлардаги арматурасининг кесим юзаси.

Бутун майдони бўйлаб яхлит юкланганида, ёпманинг ҳар бир плитаси чизикли пластик шарнирлар воситасида 4 та бўлакка бўлинади (9, е-расм).

Квадрат панел учун ҳисобий тенглама қуйидаги кўринишга эга бўлади:

$$\frac{(g+v)l^2}{8} \left[1 - 2 \frac{a_1}{l} + \frac{4}{3} \left(\frac{a_1}{l} \right)^3 \right] \leq R_s (A_{s1} z_1 + A_{s2} z_2) \quad (4.4)$$

бу ерда:

a_1 – устундан синиб ажралаётган учбурчакнинг катети, $a_1 = (0,08...0,12) l$

Таянчдаги A_{s1} ва ораликдаги A_{s2} арматура кесим юзаларини нисбати қабул қилиниб, (4.3) ва (4.4) тенгламалар, бир номаълумлига айланади. Йиғма тўсинсиз ёпмалар такрийбий усуллар билан ҳисобланишига рухсат этилади. Бундай ҳолларда устунусти панеллари узлуксиз тўсинлар каби, ораликдаги плиталар, контури бўйлаб таянган плиталар каби ҳисобланадилар.

Квадрат шаклдаги ораликдаги плитада қисман маҳкамланишини ҳисобга олиб, эгувчи момент:

$$M = ql^2 / 27 \quad (4.5)$$

бу ерда:

$q = g+v$; 1 м^2 таъсир этувчи юклар.

Устунусти плиталарда зўриқишларни қайта тақсимланиши ҳисобидан таянчдаги ва ораликдаги моментлар

$$M_1=M_2= ql_0^2 / 16 \quad (4.6)$$

Капителлар иккала йўналишда консолга ўхшаб, таянч реакциялар ва устуности плиталарнинг эгувчи моментлари таъсирида ҳисобланади. Ишчи арматура капителнинг устки қисмида ўрнатилади, девори конструктив равишда юқорида айтиб ўтилганидек арматураланади.

Назорат саволлари:

1. Тўсинсиз ёпмаларнинг афзалликлари нимадан иборат?
2. Йиғма тўсинсиз ёпмаларнинг конструкциясини чизиб кўрсатинг.
3. Йиғма тўсинсиз ёпмалар қайси усуллар билан ҳисобланади?
4. Қуйма тўсинсиз ёпмалар конструкцияси арматуралаш схемасини чизиб кўрсатинг.
5. Қуйма тўсинсиз ёпмалар қайси усул билан ҳисобланади?
6. Капител ҳисоби қандай бажарилади?

Таянч сўз ва иборалар

Тўсинсиз ёпма, қуйма тўсинсиз ёпма, йиғма тўсинсиз ёпма, ҳисоблаш усуллари, капител.

5. БИР ҚАВАТЛИ САНОАТ БИНОЛАРИ

Мавзу режаси:

1. Бир қаватли саноат биноларининг турлари.
2. Қўндаланг ва бўйлама рамалар элементлари.
3. Биноларнинг конструктив схемаси.
4. Бир қаватли саноат биноларининг ҳарорат чоклари.
5. Бинонинг фазовий биқирлиги.
6. Бинонинг фазовий биқирлигини таъминлаш.

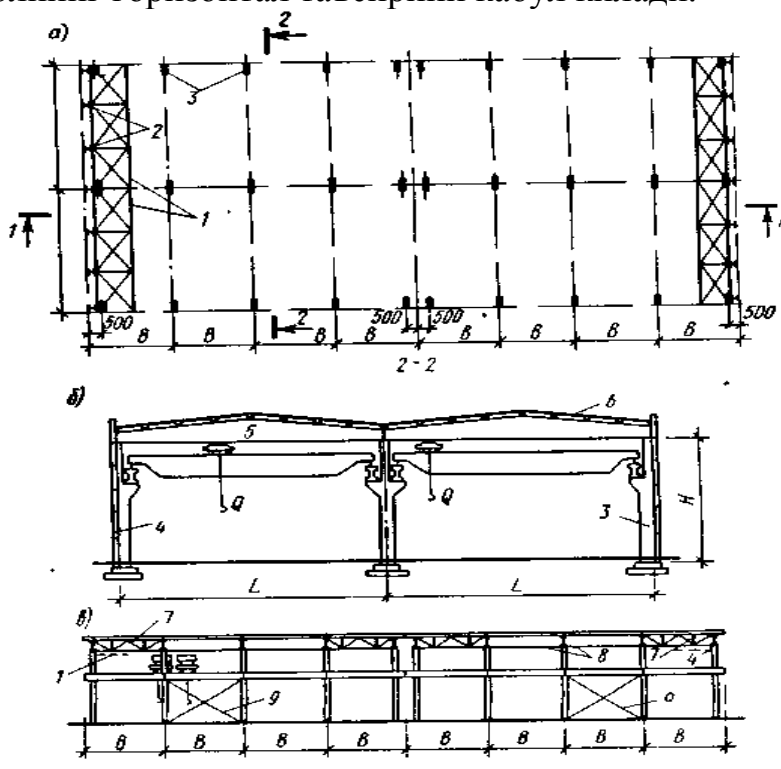
Адабиётлар

1. Асқаров Б.А., Низомов Ш.Р. «Темирбетон ва тош ғишт конструкциялари» Тошкент 2003 й.
2. Попов Н.Н., Забегаев А.В. «Проектирование и расчёт железобетонных и каменных конструкции» Москва 1989г.
3. Ашрабов А.А., Зайцев Ю.В. «Қурилиш конструкциялари» Тошкент 1988й.
4. Байков В.Н., Сигалов Э.Е. «Железобетонные конструкции» Москва 1991 г.
5. ҚМК 2.03.01-96 «Бетон ва темирбетон конструкциялари». Тошкент 1998й.

Турлари. Саноат биноларининг қарийб 70 % бир қаватли этиб бажарилади. Бир қаватли саноат биноларининг қуйидаги турлари мавжуд: бир ораликли ва кўп ораликли; кўприкли крансиз бинолар (50 %) , осма кранли (15 %) ва кўприкли кранли (35 %).

Бир қаватли саноат биноси учун асосий материал темирбетон ҳисобланади. Саноат биноларининг 85 % темирбетондан, 12 % металлдан, 3 % бошқа материаллардан бажарилади.

Бўйлама рамага ҳарорат блок чегарасида бир қатордаги устунлар ва бўйлама конструкциялар: краности тўсинлар, вертикал боғланишлар ва ёпма конструкциялари киради (10-расм, в). Бўйлама рама бинонинг бўйлама йўналишдаги бикирлигини таъминлайди ва кранлар ҳамда бинонинг ён томонидан шамолнинг горизонтал таъсирини қабул қилади.

26

стропил конструкциялар, 6-том ёпмалари, 7,9-вертикал боғланишлар, 8-устунлар учи бўйлаб қуйилган боғламалар

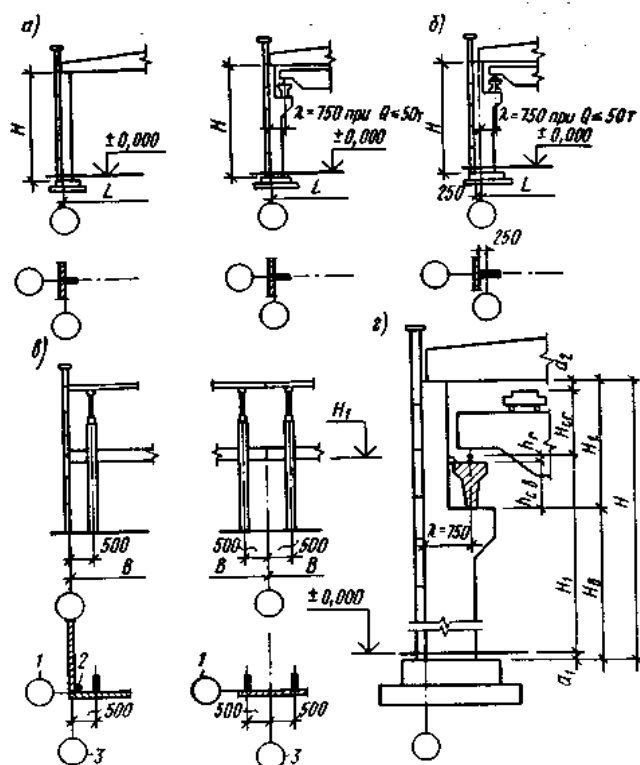
Бир қаватли саноат биносини лойиҳалашда бир қатор масалаларни ечишга тўғри келади, буларнинг энг асосийси қуйидагилар ҳисобланади: конструктив схемани танлаш ва тузиш, кўндаланг режа стропил ва стропилости конструкциялар, том ёпмаларнинг статик ҳисоби ва уларни конструкциялаш.

Биоларнинг конструктив схемаларини тузиш қуйидагилардан иборат бўлади: устунлар тури ва бионинг ички ўлчамларини танлаш; ёпмани тузиш; бинони ҳарорат блокларига бўлиш; бионинг фазовий бикирлигини таъминловчи боғланишлар тизимини танлаш ва ҳоказо.

Устунлар тури ва бионинг ички ўлчамларини танлаш.

Темирбетондан барпо этиладиган саноат биолар учун қуйидаги ягона унификациялашган устунлар тури ўрнатилган: кўприкли крансиз биоларда учун: 12×6 , 18×24 , 24×12 м $H=3,6 \div 14,4$ м, 1,2 м дан ўзгариб боради, кўприкли кранли биоларда: 18×12 , 24×12 , 30×12 м ва баландлиги $H=8,4 \div 18,0$ м, 1,2 м дан ўзгариб боради. Саноат биоларининг 75 % 18×12 м ва 24×12 м ли устунлар тури билан барпо этилади. Каркас элементларини максимал даражада унификациялаш мақсадида бўйлама ва кўндаланг координат ўқларига боғланиши қуйидагича қабул қилинган:

- четки устунлар бўйлама координат ўқларга: нолли боғланиш – кўприкли крансиз биоларда ($B=6 \dots 12$ м) ва кўприкли кранли биоларда $B=6$ м, $Q < 30$ т, $H \leq 16,2$ м; 250 мм боғланиш – $B=6$ м, $Q > 30$ т, $H > 16,2$ м ва $B \geq 12$ м барча ҳолатларда.
- ўрта устунларнинг геометрик ўқлари бўйлама координат ўқлари билан бирлаштиралади;
- бионинг ён томонида ва ҳарорат чокида, устунлар координат ўқларга боғланиши 11-расм, в - да келтирилган.

11-расм. Устунларнинг координата ўқларига боғланиши (а...в)

Бинонинг баландлиги технологик талабларга ва кран рельси устининг берилган баландлигига кўра ўрнатилади. Устуннинг баландлиги бўйлаб бошқа ўлчамлари 11 - расмга мувофиқ аниқланади:

$$H_b = H_1 - h_r - h_{cb} + a_1;$$

$$H_t = H_{cr} + h_r + h_{cb} + a_2;$$

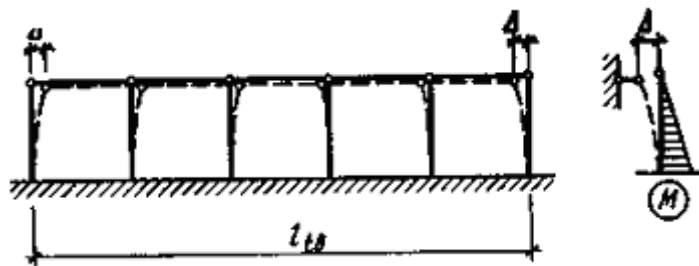
$$H = H_b + H_t$$

(5.1)

Бундан ташқари, устуннинг тўла баландлиги H , девор панелларини ва дераза рамаларини жойлаштирилиш шартларига кўра белгиланиши зарур.

Стропил конструкциялар танлашда қуйидагилар тавсия этилади: стропила тўсинлар оралиғи 24 м гача, фермалар – 30 м гача, аркалар – 30 м ортиқ бўлганда ишлатиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Бинологни ҳарорат блокларига бўлиш. Ташқи ҳароратни ўзгариши натижасида бинонинг кўндаланг ва бўйлама рамаларида қисқариш ёки узайиш деформациялари Δ ҳосил бўлади, бу эса устунларда сезиларли эгувчи моментларни пайдо бўлишига олиб келади (12-расм).

12-расм. Бўйлама раманинг ҳарорат (ва киришиш) таъсиридаги деформацияланиш схемаси.

Бу зўриқишларни камайтириш учун бино, одатда жуфт устунлар қўйилиб бажариладиган ҳарорат чоклари ёрдамида ҳарорат блокларига бўлинади. Ҳарорат чоклар орасидаги масофа – иситиладиган бинолар учун 72 м, иситилмайдиган бинолар учун 48 м дан ошмаслиги лозим.

Бинонинг фазовий бикирлигини таъминлаш. Бинонинг фазовий бикирлиги деб, унинг горизонтал юклар таъсирига қаршилиги тушунилади. Бир қаватли бинонинг бикирлиги устунларнинг пойдеворга маҳкамланганлиги ва устунларнинг эгилишдаги етарли бикирлиги орқали таъминланади. Бинонинг бўйлама йўналишдаги бикирлигини бу йўл билан таъминлаш мақсадга мувофиқ эмас, бўйлама бикирлик, ҳарорат блокининг ўртасидаги устунларнинг бўйлама қаторига ўрнатиладиган пўлат прокатлардан ясалган вертикал боғланишлар (10-расм,в) орқали таъминланади. Бундай боғланишлар, одатда, технологик жараёнга халақит бермайди.

Назорат саволлари:

1. Бир қаватли саноат биноларининг умумий саноат биноларининг ҳажмида салмоғи қандай?
2. Кўндаланг ва бўйлама рамалар қандай элементлардан ташкил топган?
3. Биноларнинг конструктив схемаси қандай тузилади?
4. Нима мақсадда ва қай йўсинда бир қаватли саноат бинолари ҳарорат блокларга бўлинади?
5. Бинонинг фазовий бикирлиги нима?
6. Бинонинг фазовий бикирлиги қандай таъминланади?

Таянч сўз ва иборалар

Бир қаватли бино конструктив схемаси, кўндаланг рама, бўйлама рама, ҳарорат блоки, бикирлик, фазовий бикирлик.

6. КўНДАЛАНГ РАМАНИНГ СТАТИК ЎИСОБИ

Мавзу режаси:

1. Бир қаватли бино каркасига таъсир этувчи юклар.
2. Кўндаланг рамага таъсир этувчи доимий юкларни аниқлаш.
3. Кўндаланг рамага таъсир этувчи қор юкларини аниқлаш.

4. Кўндаланг рамага кўприкли кранлардан таъсир этувчи вертикал юкларни аниқлаш.
5. Кўприкли кранлардан кўндаланг рамага таъсир этувчи горизонтал юкларни аниқлаш.
6. Кўндаланг рамани ҳисоблашда асосий системани танлаш.
7. Кўндаланг рамани статик ҳисоблаш тартиби.
8. Фазовий биқирликни ҳисобга олиш.
9. Устундаги ҳисобий зўриқишларни аниқлаш.
10. Арматура танлашда, энг ноқулай юкланишдаги зўриқишлар.

Адабиётлар

1. Асқаров Б.А, Низомов Ш.Р. «Темирбетон ва тош ғишт конструкциялари» Тошкент 2003 й.
2. Попов Н.Н., Забегаев А.В. «Проектирование и расчёт железобетонных и каменных конструкции» Москва 1989г.
3. Ашрабов А.А., Зайцев Ю.В. «Қурилиш конструкциялари» Тошкент 1988й.
4. Байков В.Н., Сигалов Э.Е. «Железобетонные конструкции» Москва 1991 г.
5. КМК 2.03.01-96 «Бетон ва темирбетон конструкциялари» Тошкент 1998й.

Кўндаланг раманинг статик ҳисоблашдан мақсад унинг элементларидаги зўриқиш ва кўчишларни аниқлашдан иборатдир. Энг аввало, иншоотнинг ҳисобий схемаси, юкларнинг миқдори ва уларнинг қўйилиш жойлари аниқланади.

Кўндаланг рама пойдеворларга маҳкамланган устунлар ва уларга шарнирли таянган ригеллардан иборат. Рамалар, ҳар бир ҳарорат блоки чегарасида, ёпма плиталари орқали ўзаро боғланганлиги учун каркаснинг фазовий иши ҳам ҳисобга олиниши зарур.

Бир қаватли саноат биноларининг кўндаланг рамаси қуйидаги таъсирларга ҳисобланади:

- доимий юklar том ёпмаси, осма деворий панеллари, массаси; вақтинчалик юklar (қиска ва узок муддатли). Узок муддатли юklarга доимий жиҳозлар массаси, бир кўприкли краннинг массаси 0,6 коэффициент билан ҳамда қор юklarининг бир қисми; қиска муддатли юklarга шамолий юklar, ўзаро яқинлашиб ишлаган иккита крандан, ҳамда қор юklarнинг бир қисми.

Кўндаланг рамага таъсир этувчи юklar. Доимий юklar: том ёпмасидан устунга ригелнинг таянч реакцияси сифатида берилади:

$$N_g = g B l / 2 + G / 2 \quad (6.1)$$

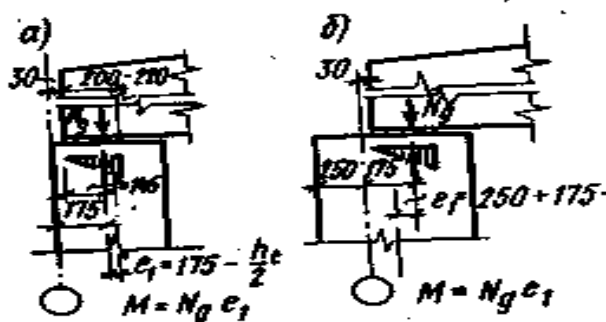
бу ерда:

g – том ёпмаси конструкциясининг массаси, $кН/м^2$;

G – ригель массаси, $кН$.

Бу куч таянч қисмининг учдан бир қисми (ички қиррасидан) масофага қўйилган бўлади (12-расм).

Ng кучдан бўйлама координата ўқиғача бўлган масофа 175 мм тенг деб қабул қилиш мумкин. Бу куч устуннинг юқори қисмига қуйидаги елка билан таъсир этади: «О» боғланишда $e_1 = 175 - h_t/2$ (12-расм, а), «250 мм» боғланишда $e_1 = 175 + 250 - h_t/2$; устуннинг краности қисмига эса $e_2 = (h_b - h_t)/2$ (12-расм, в). Бунинг натижасида устуннинг тегишли кесимларида $M_1 = Ng e_1$ ва $M_2 = Ng e_2$ моментлари ҳосил бўлади.

12-расм. Устунга томдан узатиладиган юкларнинг елкасини аниқлашга доир.

Том ёпмасига таъсир этувчи қордан ҳисобий юк:

$$S = S_0 c \gamma_f$$

бу ерда:

S_0 – қор қопламасининг меъёрий оғирлиги ҳудуд географиясига кўра қабул қилинади.

γ_f – юк тури бўйича ишонччилик коэффиценти

c – том ёпмаси профилига боғлиқ коэффицент.

I ва II район қор ҳудудлари учун барча қор юки қисқа муддатли юк ҳисобланади.

Ҳисобий шамол юклари иншоот сиртига тик қўйилган деб қабул қилинади:

$$W = W_0 K c \gamma_f$$

бу ерда:

W_0 – меъёрий шамол босими, географик ҳудудга биноан топилади.

K – шамол босимини баландликка кўра ўзгаришини ҳисобга оладиган коэффицент ($H \leq 10$ м, $K=1$; $H=20$ м, $K=1,25$; $H=30$ м, $K=1,3$)

c – аэродинамик коэффицент, ҚМҚ га биноан олинади. Вертикал сиртлар учун $c = 0,8$ олд сирт учун, $c=0,4 \div 0,6$ орқа сиртлар учун $\gamma_f = 1,2$ – юк бўйича ишонччилик коэффиценти

Кўприкли кранлардан бериладиган юklar

Кўприкли кран бино каркасига вертикал ва горизонтал таъсир ўтказadi. Кран ғилдирагидаги максимал босим $P_{max,n}$, тўла юкли араваганинг энг четки ҳолатида пайдо бўлади; бунда краннинг қарама-қарши томондаги ғилдирагида $P_{min,n}$ минимал босим ҳосил бўлади, кўриниб турганидек:

$$2P_{max,n} + 2P_{min,n} = Q + Q_{c,d} + Q_c \quad (6.3)$$

бу ерда:

Q – юк миқдори,

$Q_{c,d}$ – кўприк оғирлиги

Q_c – аравача оғирлиги

Четки устунга таъсир этувчи ҳисобий вертикал босим, краности тўсиннинг таянч реакциялари таъсир чизиқларига биноан иккита бир-бирига жуда яқинлашган кранлардан аниқланади:

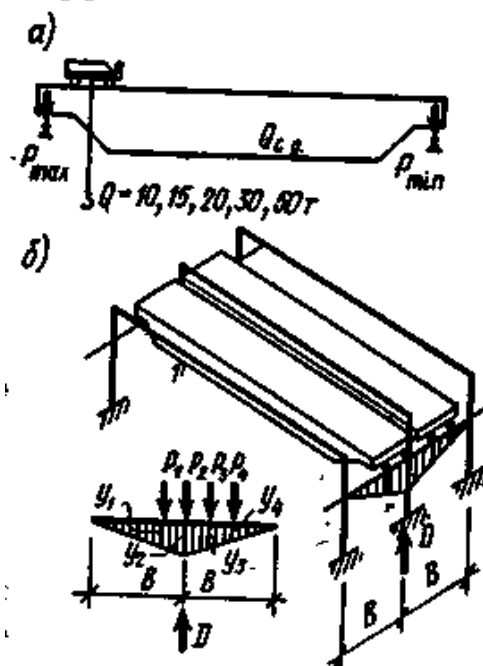
$$D_{\min}^{\max} = P_{\min,n}^{\max,n} \gamma_f \sum y + G_{c,b} \quad (6.4)$$

бу ерда:

$\sum y$ – кран ғилдираклари остидаги таъсир чизиқлар оординаталари йиғиндиси, унинг максимал қиймати кран ғилдирагининг бириси таянч устида қўйилганда ҳосил бўлади (14-расм).

$G_{c,b}$ – кран ости тўсиннинг массаси

γ_f – юк бўйича ишонччилик коэффиценти

14-расм. Устунларга таъсир этувчи кран юкларини аниқлашга доир.

Ўрта устунга таъсир этувчи юк худди шу йўл билан тўртта крандан 0,7 коэффицент билан аниқланади

Вертикал босим D кран ости тўсинлар орқали устуннинг краности қисмига елка орқали берилади, четки устунлар учун: $e_3 = \lambda - 0,5h_b$ – «О» боғланишда; $e_3 = \lambda + 0,25 - 0,5h_b$ – «250 мм» боғланишда; ўрта устунлар учун $e_3 = \lambda$. Юк кўтариш қобилияти $Q \leq 50$ т бўлган кранлар учун $\lambda = 0,75$ м, $Q > 50$ т, $\lambda = 1,0$ м. Кранлар тормозланганида бўйлама ва кўндаланг тормоз кучлари пайдо бўлади. Кран аравачасининг юк билан тормозланганида кўндаланг горизонтал куч ҳосил бўлади, унинг қиймати:

$T_{tr,n} = (Q + Q_c) / 20$ – осмаси эгилувчан бўлса,

$T_{tr,n} = (Q + Q_c) / 10$ – осмаси бикир бўлганда топилади.

Устунга таъсир этуви ҳисобий горизонтал куч, иккита краннинг яқинлашиб ишлаганига кўра, таъсир чизиқлар орқали топилади:

$$T_{tr} = T_{tr,n} \gamma_f \Sigma y / 2 \quad (6.5)$$

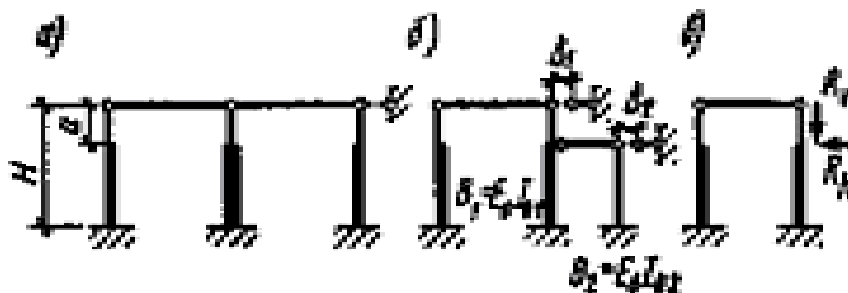
Бўйлама горизонтал куч, кран ости йўли бўйича йўналган бўлади ва кўприкнинг тормозланиши натижасида пайдо бўлади, ҳарорат блоки устунлари қаторига берилади

$$T_{long} = 0,1 \Sigma P_{max,n} \gamma_f \quad (6.6)$$

Бу куч устунларнинг вертикал боғланишлари орқали қабул қилинади.

Кўндаланг рамани статик ҳисоблаш тартиби

Бир қаватли саноат бинолар кўндаланг рамаси ригелининг биқирлиги устунлар биқирлигига кўра анча катта бўлгани учун $EI=\infty$ қабул қилиниши мумкин, рамалар ҳисоби соддарок йўл билан кўчишлар усули билан бажарилади. Бунда асосий система горизонтал кўчишга тўсқинлик кўрсатувчи боғланиш киритиш билан олинади. Асосий системадаги барча устунлар пойдеворга маҳкамланган, юқори учи эса шарнирли таянчга эга бўлади (15-расм).

15-расм. Кўндаланг рамаларнинг ҳисобий схемаси

Рамадаги зўриқишлар қуйидаги тартибда аниқланади.

1. Устунларнинг кўндаланг кесими ўлчамлари қабул қилинади ва уларнинг биқирлиги топилади (бетон кесимдек материалнинг эластик иши назарда тутилади)
2. Устунларнинг юқори учиға $\Delta = 1$ силжиш берилади ва бу силжиш натижасидаги асосий системанинг реакцияси B_{Δ} топилади:

$$B_{\Delta} = 3 E_b I_b / [H^3 (1+k+k_1)] \quad (6.7)$$

Бу ифода устуннинг баландлиги бўйича ўзгарувчан кесимини ҳисобга олади, доимий кесимли устун учун $I_b = I_t = I$ да, учиға бирлик кўчиш берилган консол тўсин учун материал қаршилигидаги маълум формулани оламиз, яъни $B_{\Delta} = 3 E_b I / H^3$.

Бу $\Delta = 1$ кўчиш натижасида барча устунларда ҳосил бўлган реакциялар йиғиндиси топилади:

$$r_{11} = \sum_{j=1}^n B_{\Delta j}, \quad (6.8)$$

бу ерда n – устунлар сони

3. Ташқи юклардан (Ng , N_s , M_{cr} , T_{tr} , W) маҳсус жадвалда келтирилган формулалар ёрдамида устунларнинг реакцияси (B_j) топилади.

Ҳар қайси i -чи тур юкланишидаги, барча устунлар реакцияси йиғиндиси аниқланади.

4. Қаралаётган юкланишлар учун киритилган горизонтал боғланишдаги зўриқишларнинг нолга тенглигини ифода этувчи капоник тенгламалар тузилади (зеро ҳақиқатда бу боғланиш йўқ):

$$c_{Sp} r_{11} \Delta_I + R_{1pi} = 0 \quad (6.9)$$

ва бу тенгламадан Δ_i нинг қиймати топилади (бу ерда c_{Sp} – кран юклари таъсирида каркаснинг фазовий бикирлигини ҳисобга олувчи коэффициент; $c_{Sp} = 3,4 \dots 4,6$ устунлар қадами ва ҳарорат блоки узунлигига боғлиқ кўра). Бошқа турдаги юкларда $c_{Sp} = 1$.

5. Ҳар қайси устун учун тегишли юкланиш турига учун эластик реакция топилади:

$$B_{ei} = B_i + \Delta_I B_{\Delta} \quad (6.10)$$

Ҳисоб-китобларнинг кўрсатишича, баландлиги бир хил ва оралиғи 6 м ортиқ фарқ қилмайдиган бинолар учун текис тарқалган юklar (N_g, N_s) таъсирига $\Delta=0$, яъни раманинг силжиши инобатга олмасдан топилиши мумкин.

6. Устуннинг тегишли ҳисобий кесимлари учун эгувчи момент M , кўндаланг куч Q ва бўйлама кучлар N ташқи юklar ва эластик таянч реакция B_{ei} таъсирига консол тўсиндагидек аниқланади. Ҳар қайси юкланиш учун зўриқишлар эпюраси кўрилади. Устунлар учун қуйидаги 3 та кесимдаги зўриқишларни билиш зарурдир: кран консолнинг устки қисми, консолнинг остки қисми ва устун асоси. Сўнг M, N, Q ларнинг тегишли кесимлардаги қийматлари учун зўриқишлар жадвали ва зўриқишларнинг ҳисобий биргаликдаги таъсири топилади.

КМК га кўра юklarнинг асосий биргаликдаги таъсири қуйидагича қабул қилинади:

а) доимий, узоқ муддатли вақт ва битта қисқа муддатли юк.

б) доимий, узоқ муддатли вақтинчалик юк, иккита ва ундан ортиқ қисқа муддатли юк 0,9 коэффициент билан.

Арматурани ҳисоблаш учун одатда M ва N зўриқишларни юklarнинг бир неча энг ноқулай биргаликдаги таъсирини билиш етарли бўлади: 1) энг катта мусбат M_{max} ва унга тегишли бўйлама куч N ; 2) Энг катта манфий M_{min} ва унга тегишли N ; 3) Энг катта бўйлама куч ва унга тегишли M . Бу кўрсатилган ҳоллар учун, шунингдек, кўндаланг кучлар Q ҳам аниқланади.

Назорат саволлари:

1. Бир қаватли бино каркасига қандай юklar таъсир этади?
2. Кўндаланг рамага таъсир этувчи доимий юklar қандай топилади?
3. Кўндаланг рамага таъсир этувчи қор юklar қандай топилади?
4. Кўндаланг рамага кўприкли кранлардан таъсир этувчи вертикал юklar қандай топилади?
5. Кўприкли кранлардан кўндаланг рамага таъсир этувчи горизонтал юklar қандай топилади?
6. Кўндаланг рамани ҳисоблашда асосий система қандай қабул қилинади?

7. Кўндаланг рамани статик ҳисоблаш тартибини келтиринг.
8. Рамани статик ҳисоблашдаги каноник тенгламани келтиринг, у нимани англатади?
9. Фазовий биқирлигини ҳисобга оладиган коэффицент нимани англатади?
10. Устундаги ҳисобий зўриқишлар қандай топилади?
11. Арматура танлашда, энг ноқулай юкланишдаги зўриқишлар қандай топилади?

Таянч сўз ва иборалар

Доимий юклар, қор юклари, шамолий юклар, вертикал кран юклар, горизонтал кран юклар, асосий система, ҳисоблаш тартиби.

7. БИР ҚАВАТЛИ САНОАТ БИНОЛАРИНИНГ ЁПМАЛАР КОНСТРУКЦИЯЛАРИ

Мавзу режаси:

1. Том ёпма плиталарининг турлари.
2. Темирбетонли том стропил тўсинлар.
3. Темирбетонли том стропил тўсинларни конструкциялаш.
4. Темирбетонли стропил фермалар.
5. Темирбетонли стропил аркалар.
6. Темирбетонли стропил арканинг конструкцияси.
7. Стropил арканинг ҳисобий схемаси.

Адабиётлар

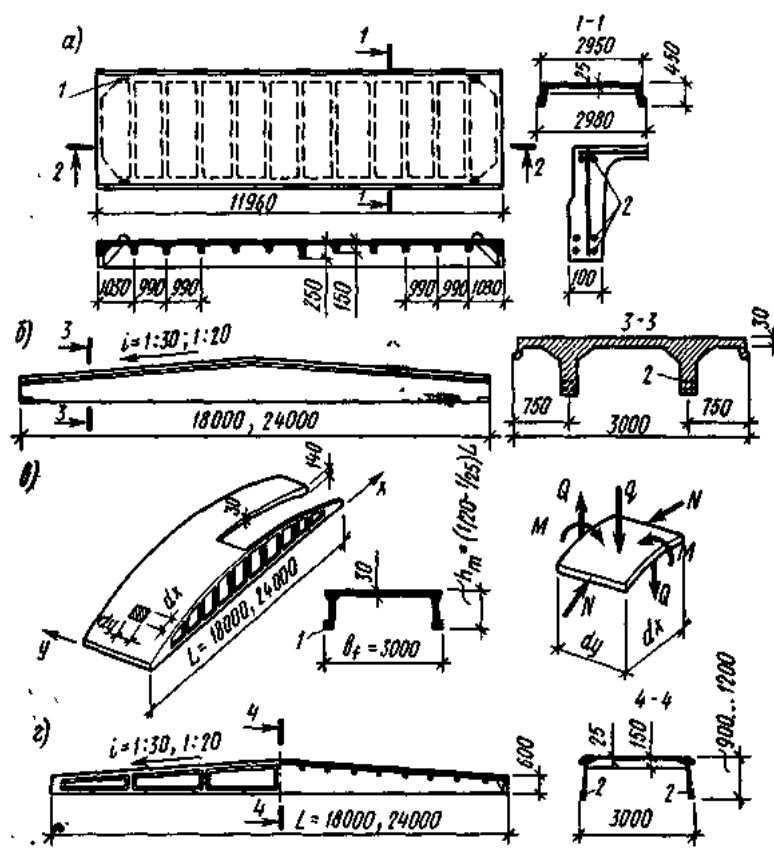
1. Асқаров Б.А., Низомов Ш.Р. «Темирбетон ва тош ғишт конструкциялари» Тошкент 2003 й.
2. Попов Н.Н., Забегаев А.В. «Проектирование и расчёт железобетонных и каменных конструкции» Москва 1989г.
3. Ашрабов А.А., Зайцев Ю.В. «Қурилиш конструкциялари» Тошкент 1988й.
4. Байков В.Н., Сигалов Э.Е. «Железобетонные конструкции» Москва 1991 г.
5. ҚМҚ 2.03.01-96 «Бетон ва темирбетон конструкциялари». Тошкент 1998й.

1. Темирбетонли том ёпма плиталари.

Оралиғи 6 ва 12 м бўлган, эни 1,5 ва 3,0 м бўлган плиталар кўпроқ ишлатилади. Асосий бўйлама ишчи арматура олдиндан зўриқтирилади. Токчасининг қалинлиги 2,5-3 см қабул қилинади ва у пайванд тўр ёрдамида арматураланади. В 20 – В30 синфли бетондан ишланади.

Бўйлама йўналиш бўйича плита бир оралиғли эркин таянган кесими тавр шаклидаги тўсин каби доимий ва вақтинчалик юклар таъсирига ҳисобланади. Плита токчаси кўндаланг қовурғалари орасидаги масофага кўра узлуксиз тўсинсимон плита ёки контур бўйлаб таянган плитадек ҳисобланади.

Ўлчами 3х6 м ва 3х12 м, 3х18м, 3х24 м бўлган «2Т» кўринишли ёпмалар тайёрланиши осон ва нархи арзон плиталар ҳисобланади (16-расм).

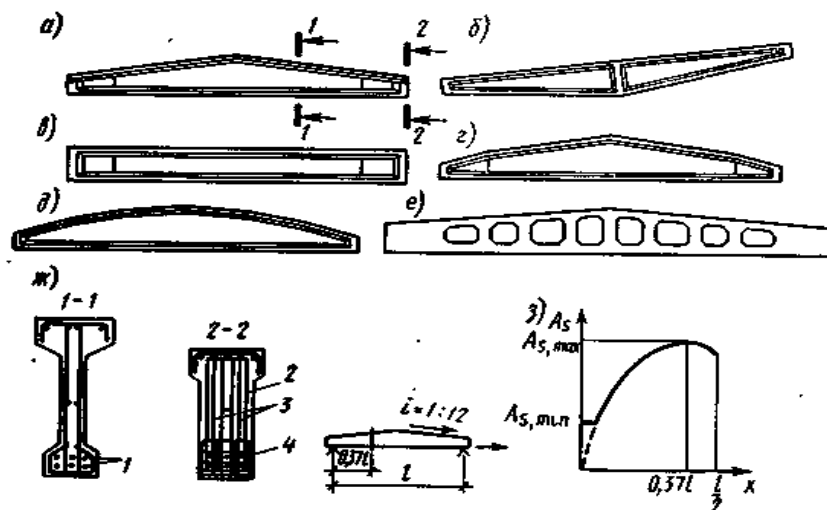

16-расм. Том ёпма плиталар конструкциялари.
1-монтаж ҳалқаси, 2-зўриктирилган арматура.

Йирик ўлчамли гумбазсимон темирбетон плита қисқа цилиндрик қобик ва сегмент шаклидаги олдиндан зўриктирилган қовурға-диафрагмадан иборат (16-расм). Асосий ишчи арматура диафрагманинг пастки қисмига қўйилади. Сўнги йилларда йирик ўлчамли П шакли топ ёпмасилари ҳам ишлатилмоқда, уларнинг ўлчамлари 3х18, 3х24 м (16-расм, з) ташкил этади.

2. Темирбетонли том стропил тўсинлари

Оралиғи 6, 9, 12 ва 18 м бўлган томларни ёпишда ишлатилади. Томнинг профилига кўра икки нишабли, бир нишабли ва параллел белбоғли юқори токчаси синиқ ёки эгри чизик шакли турлари бўлади (17-расм, а...д). Бетонни тежаш мақсадида тўсинлар кесими тавр ($l=6,9$ м), қўштавр ($l=12, 18$ м) шаклида қабул қилинади. Том ёпма плиталарни таянч шarti ва устуннинг ташиш ва монтаж пайтида устуворлигини таъминлаш мақсадида ($1/50 \dots 1/60$) l , бу эса 20÷40 см ташкил этади.

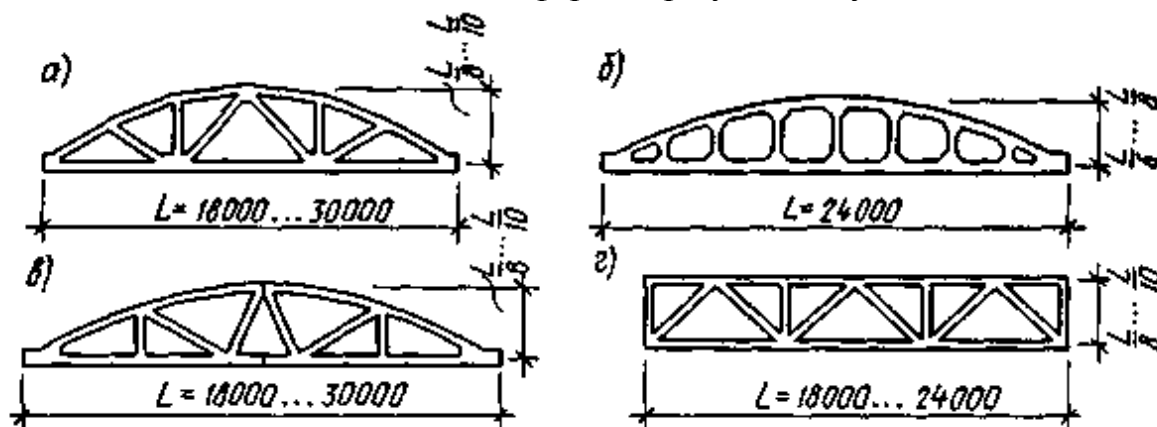
17-расм. Стропил тўсинлар конструкциялари (а ... ж) ва кўринишабли тўсинлар ҳисобига доир (з)

1-зўриқтирилган арматура, 2-таянган каркас, 3-қўйилма детал михи, 4-кўндаланг арматура турлари.

Вертикал девор қалинлиги, тўсин оралиғининг ўрта қисмида, тайёрлаш шароити ва кўндаланг арматурани жойлаштириш шартига кўра (6-8 см) белгиланади. Таянч кесимларнинг мустаҳкамлиги ва ёриқбардошлигини таъминлаш мақсадида таянчларда девор қалинлиги оширилади. Оралиғи 12-18 м тўсинлар олдиндан зўриқтирилади. Тўсинлар шарнирли таянган бир ораликли элементлар каби ҳисобланадилар.

Темирбетонли стропил фермалари

Оралиғи 18, 24, 30 м бўлган саноат биноларининг ригели сифатида ишлатилади. Ҳовонли ва ҳовонсиз фермалар бўлиши мумкин.

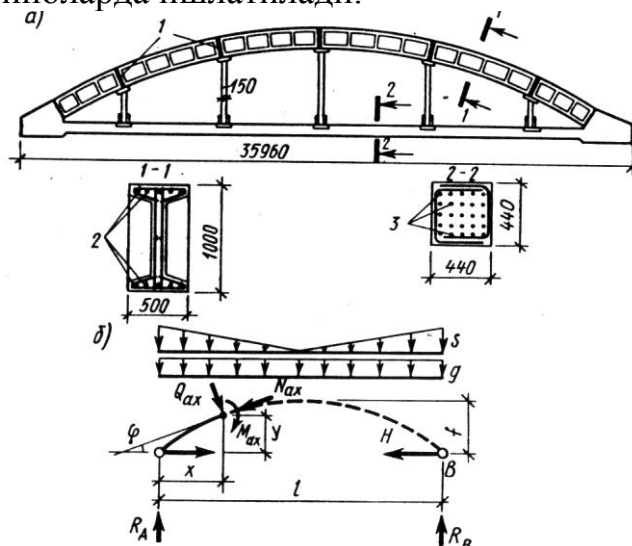
18-расм. Темирбетонли стропил фермалар конструкциялари.

Фермаларнинг оралиғ ўртасидаги баландлиги $\left(\frac{1}{6} - \frac{1}{10}\right) l$ юқори камарининг эни, унинг ўз текислигидан устуворлиги шартидан

$bg' = \left(\frac{1}{70} \div \frac{1}{80} \right) l$ қабул қилинади. Фермаларнинг пастки камари, одатда олдиндан зўриқтирилади.

Темирбетонли стропил аркалари

Таянчларининг горизонтал силжиши чекланган эгри чизикли элементлардан ташкил топган тизимлар аркалар деб аталади. Оралиғи 30 м дан ортиқ бўлган биноларда ишлатилади.

19-расм. Том ёпмаси йиғма аркасининг конструкцияси (а) ва ҳисобий схемаси (б)

Темирбетон аркалар уч шарнирли, икки шарнирли ва шарнирсиз бўлиши мумкин. Аркалар ёйининг баландлиги $f = (1/5 \div 1/8) l$, кесимнинг баландлиги $h = (1/30 \div 1/50) l$ ва эни $b = (0,4 \div 0,5) h$ қабул қилинади.

Назорат саволлари:

1. Том ёпма плиталарининг қандай турлар мавжуд?
2. Темирбетонли том стропил тўсинлар қачон ишлатилади?
3. Темирбетонли том стропил тўсинлар қандай конструкцияланади?
4. Темирбетонли стропил фермалар қачон ишлатилади ва қандай конструкцияланади?
5. Темирбетонли стропил аркаларга таъриф беринг.
6. Темирбетонли стропил арканинг конструкциясини чизиб кўрсатинг.
7. Стropил арканинг ҳисобий схемасини чизиб кўрсатинг.

Таянч сўз ва иборалар

Том ёпма плиталари, стропил тўсинлар, стропил фермалар, стропил аркалар.

8. КЎП КАВАТЛИ БИНОЛАР

Мавзу режаси:

1. Кўп қаватли биноларнинг конструктив схемалари.
2. Рамали тизимлар.
3. Рама боғланишли тизимни ишлатилиши.
4. Бикирлик ядроси.
5. Аралаш тизимлар.
6. Кўп қаватли биноларга таъсир этувчи юкларни аниқлаш хусусиятлари.
7. Рамали тизимларида вертикал юкларга ҳисоблаш схемаси.
8. Рамали тизимларни вертикал юкларга ҳисоблаш.
9. Рамали тизимларни горизонтал юкларга ҳисоблаш .

Адабиётлар

1. Асқаров Б.А, Низомов Ш.Р. «Темирбетон ва тош ғишт конструкциялари» Тошкент 2003 й.
2. Попов Н.Н., Забегаев А.В. «Проектирование и расчёт железобетонных и каменных конструкции» Москва 1989г.
3. Ашрабов А.А., Зайцев Ю.В. «Қурилиш конструкциялари» Тошкент 1988й.
4. Байков В.Н., Сигалов Э.Е. «Железобетонные конструкции» Москва 1991 г.
5. КМК 2.03.01-96 «Бетон ва темирбетон конструкциялари». Тошкент 1998й.

Сўнгги йилларда шаҳар аҳолисининг кескин ўсиб кетиши кузатилмоқда. Шаҳар қурувчилари олдида шаҳарларни энigmaми ёки баландлигига кенгайтириш муаммоси турибди. Ҳозирги пайтда барча ривожланган мамлакатларда турар жой биноларни қаватларини ошириш йўналиши кузатилмоқда. Бу шаҳар ҳудудни чеклаш ва муҳандислик тармоқлар ва йўллар узунлигини қисқартиришга, ҳамда инсонинг ўз нематлари билан боқувчи ерни тежашга имкон беради. Яқин вақтларгача, энг баланд бино Чикагода қурилган (110 қават, $H = 442\text{м}$) 16500 киши сўгадиган бино ҳисобланар эди. Кўп қаватли биноларнинг қурилиши жуда қиммат туради, масалан, 100 қаватли бино бир хил сўғимли 8 қаватлидан кўра 7 – 10 марта қиммат.

Кўп қаватли биноларнинг каркасли, панелли, ҳажмий блокли ва аралаш конструктив схемалари мавжуд.

Кўп қаватли бино каркасли схемасини танлашда, асосий масала бу горизонтал юкларни қандай қабул қилиниши, яъни бинонинг фазовий бикирлигини таъминлаш ҳисобланади. Бунга эса каркас тугунларини контсрукцияси ва маҳсус вертикал бикир элементлар орқали эришилиши мумкин. Бу белгига кўра каркасининг юк кўтарувчи тизими қуйидагича бўлинади: рамали, рамали боғлагичли, боғлагич ва аралаш.

Рамали тизимлар. Бу тизимда юк кўтарувчи вазифасини устунлар ва ригеллар бажарадилар. Ригеллар устунлар билан бикир маҳкамланади ва

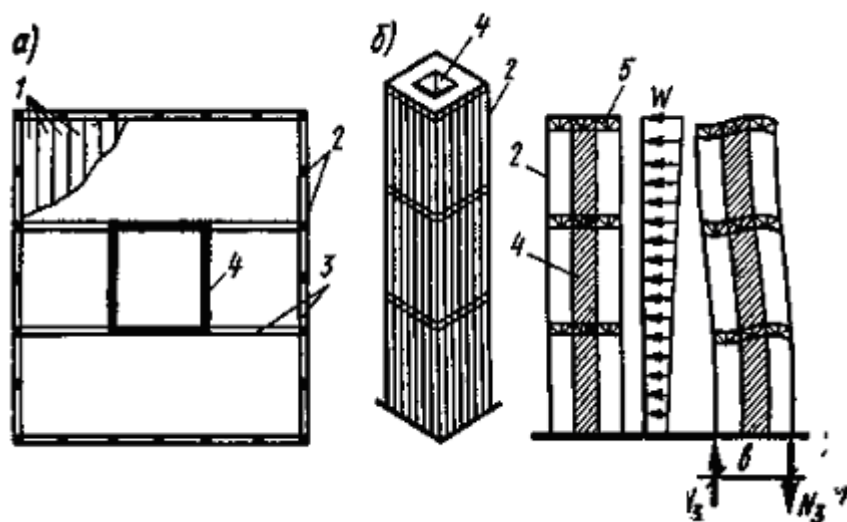
натижада ясси рамалардан иборат фазовий тизим пайдо бўлади. Рамалар бинога таъсир этувчи барча вертикал ва горизонтал юкларни қабул этади ва уларни пойдеворга узатади.

Қаватлар сони ошиши билан шамош юкларидан қуйи қаватлардаги устун ва ригеллардаги эгувчи моментлар ўсиб боради, бу эса устунлар кесимини оширишни талаб этади, оқибатда ригелларни узунлиги ва кесими ўзгаришига олиб келади. Бу эса бинолар конструкцияларини унификациялашни мураккаблаштиради. Шунинг учун рамали тизимлар баландлиги 8 қаватгача бўлган биноларда ишлатилади.

Рама боғлагичли тизимлар. Бундай биноларда горизонтал юклар бикир тугунли рамалар ва бикир вертикал элементлар орқали, вертикал юклар эса – рамалар ва қисман бикир элементлар орқали қабул қилинади. Бикир элементлар сифатида темирбетон пардеворлар - диафрагмалар ён ва ички деворлар, зиналар панжалар ва ғ.к. қабул қилади. Рама боғлагичли тизимларни лойиҳалаш тажрибасини кўрсатишича, диафрагмалар горизонтал юкларни 80 – 90% қабул қиладилар. Рама – боғлагичли тизимлар сейсмик ҳудудлардаги қурилишда қўллаш тавсия этилади.

Сўнгги йилларда турар жой бинолар қурилишида, рамалар тугуни жуда содда бажарилиб, барча горизонтал юклар диафрагмаларга узатиш таклиф киритилди. Бундай тизим боғлагичли тизим деб юритила бошланди.

Боғлагичли тизим. Бундай тизимда вертикал юкларни рамалар ва қисман диафрагмалар қабул қилади. Ригел ва устуннинг тугуни олдиндан белгиланган кичик қийматли бинонинг тиклаш даврида зарурий фазовий бикирлигини таъминловчи эгувчи моменти (55 кНм) қабул қила оладиган қилиб бажарилади. Моментларни доимийлиги рама тугунларни бир хиллаштириш имконини беради. Баландлиги 20 қаватдан ортиқ бўлган биноларда лифт тахталари, вентиляциян камералар, зиналар панжаралар вертикал конструкциялари бикирлик ўзаги (ядро) га бирлаштирилади. (20 - расм). Бикирлик ядросининг деворлари қуйма темирбетондан бажарилади. Ядро бинога таъсир этувчи барча горизонтал юклари қабул қилади. Баландлиги 50 қаватдан ортиқ бўлган биноларда бикирлик ядроси шамош юкларини қабул қилишга қурби етмайди. Бундай ҳолларда бинонинг ташқи устунлари горизонтал диафрагмалар ёрдамида бикирлик ядроси билан бириктирилади ва у билан биргаликда ишлайдилар.

20- расм. Баланд биноларнинг конструктив схемалари:
1- ёзма плитаси; 2- устун ; 3-ригел; 4-бикирлик ядроси; 5-ростверк.

Аралаш тизимлар. Бундай тизимлар, бир йўналишда одатда кўндаланг йўналишда бикир тугунли рамалар иккинчи йўналишда - боғланишли тизим одатда метали боғлагичларда иборат бўлади. Бундай тизим кўп қаватли саноат биноларида қўлланилади, чунки кўндаланг йўналишдаги боғлагичлар технологик жараёнларга тўсқинлик қилади.

Кўп қаватли бинолар ҳисоби

Замонавий кўп қаватли бинолар, ўзида турли элемент ва бирикмалардан ташкил топган мураккаб фазовий тизимларни мужассамлаштиради. Бундай биноларнинг ҳисоби, уларнинг конструктив хусусиятларига, юклар ва таъсирларнинг турига кўра жуда мураккаб масаладир. Шунинг учун ҳисобларда реал бинолар идеаллаштирилган схемалар билан алмаштирилади. Идеаллаштириш даражаси, ҳисобнинг мақсади, дастлабки маълумотларнинг тўлалиги ва ишончилиги ва Ҳ.К. боғлиқ бўлади.

Вертикал юк қўтарувчи элементлар (устун ва деворга) ҳисобида, қисқа муддатли юклар йиғиндисини η_m коэффицентиға кўпайтириб қамайтириш имконияти рухсат берилади. Коэффиценти η_m – юқорида жойлашган қаватларда бир вақтнинг ўзида тўла юкланиш эҳтимоллиги камлигини ҳисобга олади:

$$\eta_m = 0.3 + 0.6 / \sqrt{m}, \text{ бу ерда } m - \text{ юқорида жойлашган қаватлар сони}$$

Рамали тизимлар ҳисоби. Ҳисоб, ригел ва ускунларнинг қадфмий бикирлигини ўрнатишдан бошланади. Бу мақсадларда элементларнинг кесими лойиҳаланган шунга ўхшаш конструкциялар каби ёки таркибий ҳисобларга кўра олидиндан тайинланади. Иккинчи ригелнинг кесими, таянч моментига кўра аниқланади:

$$M = (0.6 \div 0.7) M_0; \quad M_0 = (g + v) l_0^2 / 8 \quad (8.1)$$

Бу ерда g ва v - ригелнинг ҳар бир метр узунлигига таъсир этувчи доимий ва вақтинчалик юклар;

l_0 – ригелнинг ҳисобий оралиғи.

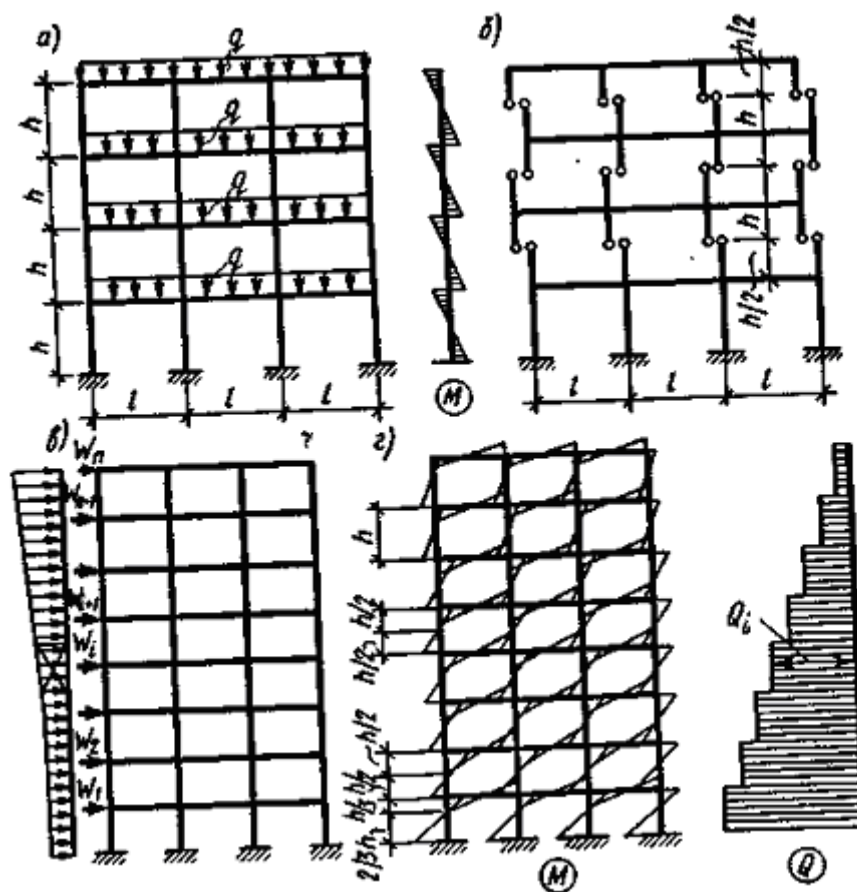
Ригелнинг ишчи баландлиги $h_0 = 1,8 \sqrt{M/(R_b b)}$; $b = (0.3-0.4)h$

Устуннинг кесими $A_{col} = (1.2 \div 1.5) \frac{N}{R_c}$

Бу ерда 1,2...1,5 – устундаги эгувчи моментни ҳисобга олучи коэффиценти; N бўйлама куч.

Қабул қилинган ўлчамларга кўра, рама элементларининг қадамий биқирлиги, бетон кесимидек ҳисоблаб топилади. Одатда рамалар горизонтал ва вертикал юкларга алоҳида - алоҳида ҳисобланади.

Рамаларни вертикал юкларга ҳисоблаш. Тенг оралиғли тенг баландликни рамаларда, бир вертикалда жойлашган устунларнинг тугунлари тахминан бир хил бурчакли бурилишга эга бўладилар бунинг натижасида тугунларда тенг қийматли моментлар ва қаватлар баландлигини ўртасида нол нуқтали эгувчи моментлар эпюраси ҳосил бўлади. (21-расм)

21-расм. Қўп қаватли рамалар вертикал (а,б) ва горизотал (в,г) юкларга ҳисоблаш оид: Q_i - i - ярусдаги кўндаланг куч.

Бу ҳолда қўп қаватли рамани бир қаватли уч хил турдаги қатор рамаларга (21- расм а,б) ажратиш мумкин.

Бу рамаларнинг ҳисоби ҳар бири турли вақтинчалик ва доимий юкларнинг энг ноқулай биргаликдаги таъсирига жадваллар ёрдамида бажарилади. Бунда ригеллардаги таянч моментлар қуйидагича топилади:

$$M = (\alpha g + \beta v) l^2 \quad (8.2)$$

Бу ерда α ва β - жадвалдан олинadиган коэффициентлар, рама оралиғи сони юкланиш схемаси устун ригелнинг қадимий бирликлар нисбатига боғлиқ; g ва v - ригелнинг 1м узунлигига таъсир этувчи доимий ва вақтинчалик юк, l – ригелнинг оралиғи.

Устунлардаги моментлар, тугунга бирикувчи ригеллардаги моментларнинг фарқига кўра, бу фарқни устунлар қадимий бикирлигига мутаносиб равишда тақсимланиб топилади. Оралиғи учтадан ортиқ бўлган рамалар, уч оралиқли рамалар каби ҳисобланади.

Рамаларни горизонтал юкларга ҳисоблаш. Рамага таъсир этувчи горизонтал юклар, тугунларга қўйилган нуқтавий кучлар билан алмаштирилади. (21-расм в.). Бу ҳолда биринчи қаватдан ташқари барча қаватлар устунлари эгувчи моментлар эпюрасининг «ноль» нуқталари қават баландлигини ўртасида. Биринчи қават (пойдеворга маҳкамланган устунлар учун) маҳкамланган кесимдан 2/3 масофада жойлашган бўлади.

Ҳар бир сатҳдаги қўндаланг куч Q_i , юқорида жойлашган горизонтал кучларнинг йиғиндисига тенг бўлади:

$$Q_i = W_n + W_{n-1} \dots W_{i+1} + W_i \quad (8.3)$$

Улар сатҳдаги (қаватдаги) алоҳида устунларнинг бикирлигига мутаносиб равишда тақсимланади:

$$Q_{col} = Q_i B / \sum B_k \quad (8.4)$$

Бу ерда B – i қаватда устуннинг бикирлиги;

m - i қаватдаги устунлар сони:

қўндаланг кучлар аниқлангандан сўнг, биринчи қават устунларида ташқари барча қаватлар устунлардаги эгувчи моментлар:

$$M = Q_{col} h/2 \quad (8.5)$$

Биринчи қават устунининг юқори H ва қуйи M_b кесимлари учун

$$M_t = Q_{col} (h/3); \quad M_b = Q_{col} (2h/3) \quad (8.6)$$

Ригеллардаги таянч моментлар тугунининг мувозанат шартидан фойдаланиб топилади.

Рамали боғланишли ва боғланишли тизимлар ҳисоби. Бу тизимлар рамали тизимлардан кўра, ҳисоб жиҳатдан мураккаброқдир. Зеро улар турли хил ишловчи вертикал элементлар ва улар орасидаги турлича боғланишлардан иборатдир. Ҳозирги вақтда бу тизимларнинг ҳисобида, темирбетонни эластик ҳолдаги иши назарда тутилади. Дунёда тан олинган ҳисоб бўлиб, ундан бинонинг юк кўтарувчи тизими - алоҳида (дискрет) вертикал элементлар (устунлар) боғлами (тутими, дастаси) ва улар ўзаро баландлиги бўйича узлуксиз (континуал) тарқалган тизим кўринишда қабул қилинади. Устунлар сифатида яхлит диафрагмалар, бинонинг устунлари ва

Ў.к. лар тушунилади. Тадқиқотлар кўрсатишига қаватлари сони 5 тадан ошганида ва бошқа боғланишлар узлуксиз тарқалган деб ҳисоблаш мумкин:

Бу ҳисоблар одатда ЭҲМ да маҳсул ишлаб чиқилган дастурлар асосида бажарилади.

Назорат саволлар.

- 1 Кўп қаватли биноларнинг қандай конструктив схемалари мавжуд?
- 2 Рамали тизимлар нима ва улар қайси ҳолларда ишлатилади?
- 3 Рама боғланишли тизим нима ва у қачон ишлатилади?
- 4 Биқирлик ядроси нима, қачон қўлланилади?
- 5 Аралаш тизимлар нима қачон ишлатилади?
- 6 Кўп қаватли биноларга таъсир этувчи юкларни аниқлаш хусусиятларини кўрсатинг.
- 7 Рамали тизимларида вертикал юкларга ҳисоблаш схемасини чизинг.
- 8 Рамали тизимлар вертикал юкларга қандай усул билан ҳисобланади?
- 9 Рамали тизимларни горизонтал юкларга ҳисоблаш схемасини чизинг.
- 10 Рамали тизимлар горизонтал юклари қайси усул билан қандай ҳисобланади?
- 11 Рамали боғланишли ва боғланишли тизимни ҳисоблаш схемасини чизинг.

Таянч сўз ва иборалар

Кўп қаватли биноларнинг конструктив схемаси, рамали тизим, рама боғланишли тизим, боғлангичли тизим, биқирлик ядроси, аралаш тизим.

9. ЮПҚА ДЕВОРЛИ ФАЗОВИЙ ЁПМАЛАР

Мавзу режаси:

1. Фазовий ёпмаларнинг ишлаш хусусияти.
2. Юпқа деворли фазовий ёпмаларнинг афзалликлари.
3. Юпқа деворли фазовий ёпмаларнинг камчиликлари .
4. Қобикнинг таърифи.
5. Қобикнинг ўрталик сирти ҳақида тушунча.
6. Сиртларнинг бош эгриликлари.
7. Гаусс эгрилиги.
8. Мусбат гаусс эгриликли қобиклар.
9. Манфий гаусс эгриликли қобиклар.
10. Нол гаусс эгриликли қобиклар.
11. Кам нишабли қобиклар.

Адабиётлар

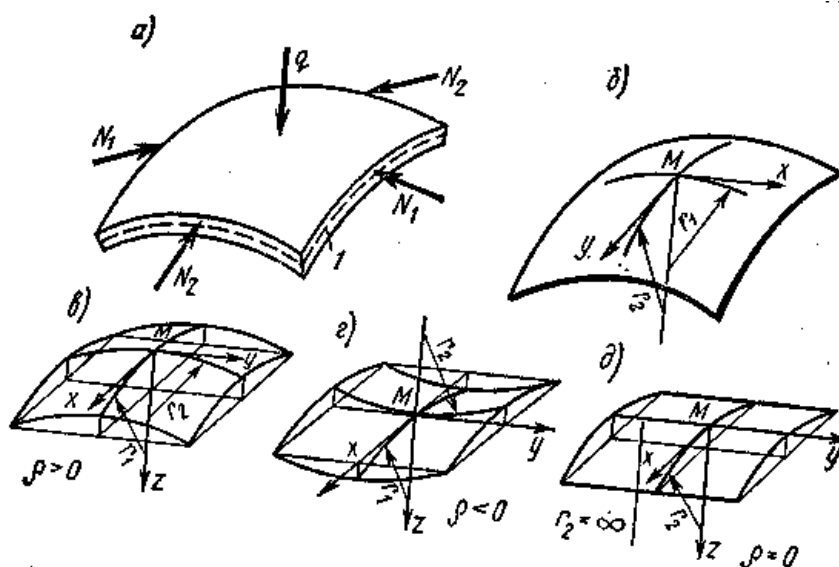
1. Аскарлов Б.А., Низомов Ш.Р. «Темирбетон ва тош ғишт конструкциялари» Тошкент 2003 й.
2. Попов Н.Н., Забегаев А.В. «Проектирование и расчёт железобетонных и каменных конструкций» Москва 1989г.
3. Ашрабов А.А., Зайцев Ю.В. «Қурилиш конструкциялари» Тошкент 1988й.

4. Байков В.Н., Сигалов Э.Е. « Железобетонные конструкции» Москва 1991 г.

Мустақиллик йилларида йирик сиғимли иншоотларга (бозорлар, ўйингоҳлар, томоша заллари ва Ҳ.К) бўлган эҳтиёж ортиб бормоқда. Бундай иншоотларнинг оралиғи 100 м дан ошиб кетиши мумкин. Муҳандислар олдида табиий савол туғилади бу оралиқларни қандай ёпиш лозим?

Тадқиқотларни кўрсатишича, катта оралиқларни ёпишда, юпқа деворли фазовий ёпмаларнинг самарадорлиги катта бўлади. Ясси плиталардан фарқли ўлароқ, юпқа деворли қалинлиги кичик бўлган, , қобикларнинг сирти бир ёки икки йўналишдаги эгрилиги туфайли, уларда асосан бир ишорали зўриқишлар ҳосил бўлади (22-расм а). Эгувчи моментлар кўпчилик ҳолларда айрим зоналарда (масалан, қобикнинг таянч контурларида) пайдо бўлади ва уларнинг қиймати ясси конструкциялардан кўра анча кичик бўлади. Қобик сиртининг шакли, унинг асосан сиқилишга ишлашини таъминлаш нуқтаи назаридан танлаб олинади ва бу ҳолда қобик бетонидан унумли фойдаланилади.

Фазовий том ёпмаларини ишлатилиши жуда қадим замонлардан маълум эди. (масалан Рим шаҳридаги , Пантеон мачитининг том ёпмаси диаметри 43м, қалинлиги 2м гача бўлган гишт гүмбазидан бажарилган). Юпқа деворли фазовий ёпмалар, 1922 йилдан сўнг ишлатила бошланди (Германиядаги «Карл Цейс» фирмасининг гүмбазлари, $d=20-40\text{м}$, қалинлиги 4-8см).

22- расм . Қобикларнинг сирти. 1-ўрталик сирти.

Юпқа деворли фазовий ёпмалар қуйидаги афзалликларга эга:

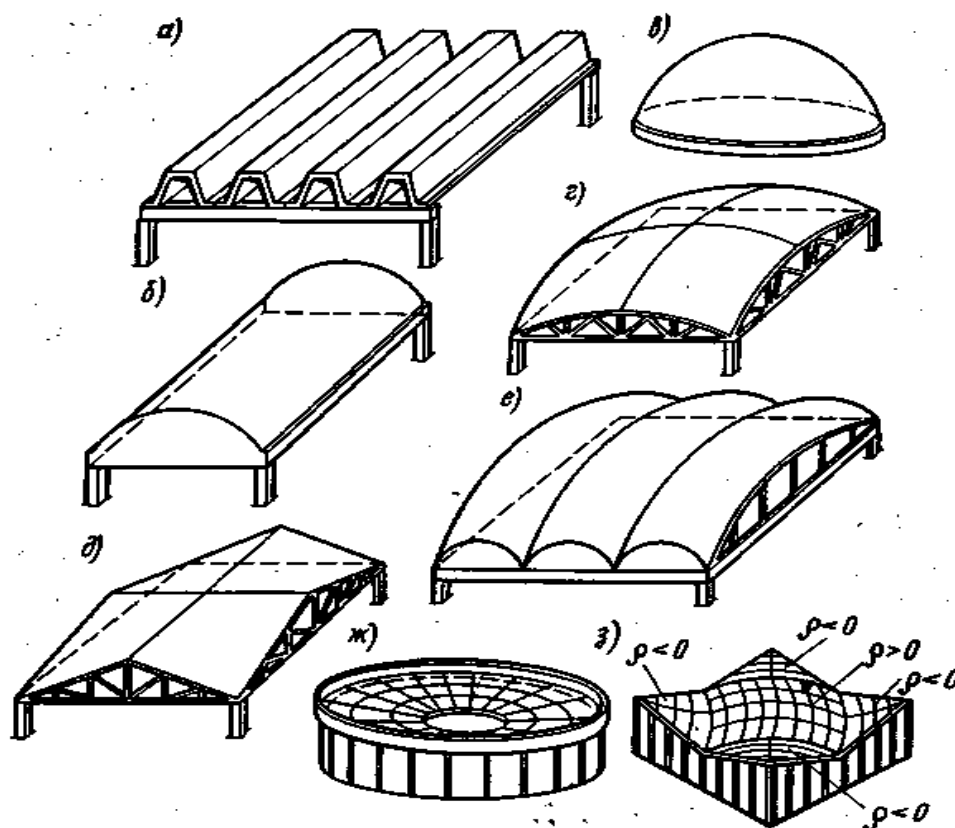
1) катта оралиқларни оралиқ таянчларисиз ёпиш; 2) бетон ишидан самарали фойдаланиш натижасида, ясси конструкциялардан кўра, 25-40% материаллар тежалди; 3) ясси ёпмаларда бири (плиталар) ўровчи вазифасини бажараса, иккинчиси (стропил конструкциялар) фақат юк

кўтарувчи вазифасини бажаради, юпка деворли ёпмаларда бу икки вазифа уйғунлашади.

4) Конструкцияларнинг хусусий оғирлиги камаяди; 5) Иншоотнинг меъморий ифодаланиши анча юкори бўлади.

Юпка деворли фазовий ёпмаларнинг қуйидаги камчиликлари бор: қурилиш технологияси, осма транспорт ўрнатиши ва том ёпиш ишларининг мураккаблиги.

Юпка деворли фазовий ёпмаларнинг таснифи. Юпка деворли фазовий ёпмаларнинг тури, қобиқланиш конструкцияси орқали белгиланади. Қобик деб, орасидаги масофа бошқа ўлчамларидан анча кичик бўлган, икки эгри сирт билан чегараланган жисмга айтилади. Қобикнинг қалинлиги бўйлаб тенг иккита бўладиган сирт, ўрталик сирти деб айтилади. Одатда, қобикнинг сирти ҳақида гап кетганида, ўрталик сирти назарда тутилади. Сиртларнинг геометрик назарияси таснифи асосида қобиклар турларга бўлинади. Тенгламаси аниқ бўлган ихтиёрий сиртни кўриб ўтамиз. Унинг нуқтасига тик чизик ўтказамиз (22-расм). Бу тик чизик орқали сирт билан кесишиб эгри чизик ҳосил қилувчи саноқсиз кўп текисликлар ўтказиш мумкин, ҳар қайси эгри чизик M нуқта атрофида маълум бир эгриликка эга бўлади.

23- расм. Фазовий ёпмаларнинг турлари.

Дифференциал геометрияда исботланганидек, ҳар қандай сирт хоҳлаган нуқтада, ўзаро тик бўлган йўналишларда энг катта ва энг кичик

радиусли эгриликка эга бўлади. Уларга тегишли эгриликлар ρ_1 ва ρ_2 – бош эгриликлар деб айтилади. Координата ўқларини танлаб (22-расм,б) қуйидагиларни ёзиш мумкин

$$\rho_1 = \frac{1}{r_1}; \rho_2 = \frac{1}{r_2}; \quad (9.1)$$

бу ерда r_1 ва r_2 – эгриликларнинг бош радиуслари. Бош эгриликлар қўпайтмаси гаусс эгрилиги деб аталади. $\rho = \rho_1 * \rho_2$. Эгриликлар маркази сиртнинг бир томонида жойлашган бўлса, $\rho > 0$, мусбат гаусс эгрилики, икки томонида жойлашган бўлса, $\rho < 0$ манфий гаусс эгрилики қобик деб айтилади. Агар бирта бош радиус чексизликка тенг бўлса (тўғри чизик), нулли гаусс эгрилики қобик деб юритилади, $\rho = 0$.

Қурилиш ва лойиҳалаш амалиётида асосан, сирти айлантериш ва қўчиш усулида ҳосил қиланадиган қобиклар ишлатилади. Ўрталик сирти эгри, тўғри ёки синик ясси чизикни, қўзғалмас тўғри чизик атрофида айлантериш натижасида ҳосил қилинган қобиклар айланма қобиклар деб аталади. Ўрталик сирти, бир эгри чизикни иккинчи эгри чизик бўйлаб қўчириш натижасида ҳосил бўлган қобиклар, қўчма қобиклар деб аталади. Шунга қўра темир бетон фазовий конструкциялар қуйидагиларга бўлинади:

- Ўрталик сиртининг шаклига қўра – (23-расм)

а) Қўндаланг кесими турли хил шаклли бўлган қатланмалар (букланмалар) ва қатланма гумбазлар (23-расм, а)

б) Нолль гаусс эгрилики қобиклар ва гумбазлар-цилиндрик ва конусли қобиклар (23-расм, б)

в) Мусбат гаусс эгрилики қобиклар ва тўлқинсимон гумбазлар - вертикал ўқли айланма куполлар сиртли осма қобиклар, қўчма қобиклар, эллиптик пароболоид ва шарсимон шаклли қобиклар (23-расм в,г).

г) Манфий гаусс эгрилики қобиклар ва тўлқинсимон гумбазлар – гипаралар, (23-расм, д,е)

д) Ўйғма (тузилма) қобиклар, уларнинг турли жойларида гаусс эгрилиги турли ишорага эга бўлади. (23-расм, з)

- Ўпиладиган майдонлар шаклига қўра:

а) доира ёки эгри чизик режали

б) тўғри тўртбурчак режали

в) учбурчак ва қўпбурчак режали

- Конструктив белгиларига қўра:

а) алоҳида турувчи; б) узлуксиз; в) қўп тўлқинли; г) темирбетон ва металл контурли; д) силлик ва қовурғали ва ғ.к.

- тайёрлаш ва тиклаш усулига қўра- а) қўйма (яхлит) б) ўйғма қобиклар.

Фазовий ёпмаларнинг тури, техник-иктисодий қўрсаткичларга қўра танлаб олинади. Юпқа деворли фазовий ёпмалар учун В15 дан юқори синфли оғир бетон ва В12,5 дан юқори синфли енгил бетонлар ишлатилади.

Ќурилиш амалиётида асосан кам нишабли юпқа қобикли фазовий ёпмалар ишлатилади. Кам нишабли қобиклар учун асос текислиги билан ўрталик сиртига ўтказиладиган уринма орасидаги бурчак 18^0 дан ошмаслиги лозим. Тўғри тўртбурчак режали қобиклар учун, қобик ёйнинг баландлиги кичик асосининг $1/5$ қисмидан кичик бўлганида, бу шарт бажарилади. Кам нишабли қобикларда (ясси) сирт ёйининг узунлиги, асоси проекцияси узунлигидан кескин фарқ қилмайди шунинг учун ҳисобларда ўрталик сиртни геометрик нисбатлари унинг асоси проекцияси геометрик ўлчамлари нисбати билан алмаштирилади.

Калинлиги ва энг кичик радиусининг нисбати $h \leq \frac{r_{\min}}{20}$ бўлган қобиклар юпқа қобиклар деб юритилади.

Назорат саволлари

1. Фазовий ёпмалар ишининг ясси конструкцияли ёпмалар ишидан асосий фарқи нимада?
2. Энг қадимги фазовий том ёпмалар қаерда ишлатилган?
3. Юпқа деворли фазовий ёпмаларнинг афзалликлари нимада?
4. Юпқа деворли фазовий ёпмаларнинг қандай камчиликлари бор?
5. Қобикка таъриф беринг.
6. Қобикнинг ўрталик сирти нима?
7. Бош эгриликларга таъриф беринг.
8. Гаусс эгрилиги нимани англатади?
9. Мусбат гаусс эгриликли қобикларга мисол келтиринг.
10. Манфий гаусс эгриликли қобикларга мисоллар келтиринг.
11. Нол гаусс эгриликли қобикларга мисоллар келтиринг.
12. Юпқа деворлар фазовий ёпмаларда қандай бетонлар ишлатилади?
13. Кам нишабли қобикларга таъриф беринг.
14. Қандай қобикларга юпқа деб айтилади?

Таянч сўз ва иборалар:

Фазовий ёпмалар, юпқа деворли фазовий ёпмалар, қобиклар, ўрталик сирти, бош эгрилик, гаусс эгрилиги, мусбат гаусс эгрилиги, нол гаусс эгрилиги, кам нишабли қобиклар, юпқа қобиклар.